

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na
vzdělávání, Humanitní studia se zaměřením na
vzdělávání

LIBERECKÝ ZÁMEK THE CASTLE OF LIBEREC

Bakalářská práce: *11-FP-KFL-070*

Autor:

Lucie VÍTOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
57	0	33	0	15	1

V Liberci dne: 26. dubna 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Liberecký zámek
Jméno a příjmení autora: Lucie Vítová
Osobní číslo: P08000700

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 26. dubna 2011

Lucie Vítová

Poděkování

Za všestrannou pomoc při studiu literatury a dalších materiálů děkuji vedení a pracovníkům Krajské vědecké knihovny v Liberci, pracovníkům Severočeského muzea v Liberci a Státního okresního archivu tamtéž.

Za cenné rady a pomoc při orientaci v německy psaných textech děkuji panu Mgr. Františku Jiráskovi.

Za důležité připomínky jsem zavázána vedoucímu mé práce, panu prof. PhDr. Bohumilu Nuskovi, CSc.

Anotace

Práce se zabývá historickým a uměleckým vývojem zámku v Liberci. Popisuje jeho počátky v souvislosti s postupným rozvojem města, sleduje jeho proměny v závislosti na časových obdobích a uměleckých slozích v nich převládajících. Zachycuje majitele, kteří vlastnili zámek, město i celé frýdlantsko-liberecké panství a věnuje se jejich vlivu na stavební, užitkovou i estetickou funkci budovy. Pozornost je v práci věnována interiéru i exteriéru všech částí zámeckého komplexu, kterými jsou redernovské (staré) křídlo, nosticovská část a zahradní (nový) zámek. Podrobně je zpracována kapitola o dodnes zachovalé zámecké kapli, jejíž význam přesahuje hranice regionu. Práce si také všímá stavu objektu v současné době, a tím podává ucelený náhled na něj jak po rozsahové, tak obsahové stránce.

Klíčová slova: Liberecký zámek, redernovské křídlo, nosticovské křídlo, nový zámek, kaple, interiér, exteriér, stavební sloh, rekonstrukce

Annotation

The Bachelor Thesis deals with historical and artistic development of the Liberec Castle. It describes its origins in connection with the gradual development of the city; it follows its changes within the context of certain periods of time and their dominant architecture. It depicts owners who ruled over the castle, over the city and also over the whole Frýdlant – Liberec territory and it discusses their influence on the constructional, useful and aesthetic function of the building. In the Thesis the attention is paid both to the interior and exterior of the Castle complex that consists of Redern (old) wing, Nostic part and garden (new) castle. Especially the chapter about the Castle Chapel, which has been preserved until these days, is worked up in detail, as the importance of the Chapel overreaches the borders of the region. The Thesis also notices the current state of the Castel in order to provide a compact view, considering both its extend and content aspects.

Key words: The Castle of Liberec, Redern wing, Nostic wing, New castle, Chapel, interior, exterior, dominant architecture, restoration

Motto:

*Jedna věc hyzdí stavení,
že úst mu dáno není,
aby se samo hájilo,
když by se o něm mluvilo,
neb jest zbaveno i sluchu,
nemá v sobě ani ducha.
Kdož je bude pamatovati,
znej, zlé nechce poslouchati.*

Toto veršování jsem zvolila jako úvod své bakalářské práce, ač zdánlivě s jejím zadáním poněkud nesouvisí. Avšak přece! Nápis nacházející se na průčelí renesančního zámku v Horní Branné vznikl přibližně ve stejné době jako redernovský starý zámek v Liberci. Nápis jako ušitý též pro tuto stavbu sestavil autor nikoli ledajaký – Mistr Adam z Vnoře kolem roku 1582. Působil jako farář v Horní Branné a zároveň vychovatel mladého Viléma z Valdštejna, dědice branského panství [14, 12].

Stavba branského zámku, známá krátkým pobytem J. A. Komenského před odchodem do ciziny, ve mně vzbudila zájem o historické stavby v okolí mého rodného města Vrchlabí. Tento zájem mne přivedl též k pravidelné prázdninové spolupráci se správou zámku rodiny Bartoňů z Dobenína v Novém Městě nad Metují, kde pracuji jako průvodkyně. Se zájmem jsem proto uvítala i možnost zpracovat bakalářskou práci o vývoji zámeckého komplexu v Liberci. Byla bych ráda, aby shromážděné poznatky přispěly k vytvoření uceleného náhledu na tento zajímavý objekt.

Obsah

1	Použité zdroje poznatků k tématu	8
2	Úvodem	10
3	Přehled majitelů frýdlantsko-libereckého panství	11
3.1	Bibrštejnové	11
3.2	Redernové	11
3.3	Albrecht z Valdštejna	12
3.4	Gallasové a Clam-Gallasové	12
4	Vývoj města.....	13
5	Vznik feudálního sídla ve městě	14
6	Další stavební vývoj zámku	16
7	Skleněný zámek.....	18
8	Na prahu 21. století	20
9	Poloha zámeckého komplexu a jeho nejbližší okolí	20
10	Jednotlivé části zámeckého komplexu	22
10.1	Nejstarší (redernovské) křídlo	23
10.2	Kaple	24
10.2.1	Hlavní oltář	25
10.2.2	Kazatelna	27
10.2.3	Panská oratoř	28
10.2.4	Varhanní kruchta	29
10.2.5	Oltář sv. Kateřiny.....	30
10.2.6	Kazetový strop	30
10.3	Věž.....	31
10.4	Nosticovské křídlo.....	31
10.5	Spojovací věž	32
10.6	Nový zámek.....	32
11	Zámecký park.....	34
12	Dnešní stav	34
13	Vyhlídky do budoucna	38
14	Závěr	39
15	Seznam použité literatury.....	42
16	Přehled použitých odborných pojmů v textu	43
17	Chronologický vývoj Liberce a zámku v datech.....	45
18	Obrazová příloha	47
19	Zdroje vyobrazení	55
19.1	Obrázky v textu	55
19.2	Obrazová příloha	55

1 Použité zdroje poznatků k tématu

Při zpracovávání materiálů podobného druhu jako je tato bakalářská práce většina autorů začíná nahlédnutím do stále nepřekonané mnohasvazkové edice Augusta Sedláčka Hradů, zámků a tvrzí království českého. Jeho patnáctisvazkový monumentální soubor vznikl v letech 1882 – 1927 a je studnicí faktografických údajů o stavbách tohoto druhu, o jejich historickém vývoji a současném stavu v době vydání díla. V mnohých směrech dosud nebylo překonáno. Zaslouženou pozornost věnuje Sedláček v X. svazku hradu a zámku Frýdlant jako hospodářskému a politickému centru kraje. Velice zajímavé je ale, že zámku v Liberci je věnována jen minimální a krátká pozornost.

Dále tuto tematiku zpracovává kolektivní dílo Hradů, zámků a tvrzí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V šesti svazcích byl pro mne důležitý 3. svazek Severní Čechy z 80. let 20. století. Zde už je Libereckému zámku věnována náležitá pozornost tak, jak mu náleží.

Další důležitou publikací je titul Hradů a zámků severočeského kraje autora Rudolfa Anděla a fotografa Jana Kabíčka, vydaný v Liberci.

Z hlediska umělecko-historického je důležité kolektivní dílo Umělecké památky Čech, které městu, a tedy i zámku v Liberci, věnuje pozornost ve 2. svazku K-O.

Nejnověji pojednává o tématu 2. vydání Kniha o Liberci z roku 2004 od Romana Karpaše. Toto pro Liberec velmi důležité a přínosné dílo zachycuje památku v celém jejím vývoji. Zvlášť si všímá redernovské kaple, kterou důkladně popisuje a chápe její umělecko-historický význam pro celý region. Kniha o Liberci také, díky poměrně nedávné době vydání, podává aktuální informace o posledních změnách jak ve městě, tak na zámku.

Při zpracování partie o šlechtických rodech, které byly majetníky frýdlantsko-libereckého panství, jsem použila třísvazkové práce Jana Halady Lexikon české šlechty. Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti.

Užitečné bylo nahlédnutí do Kniha o Jizerských horách Miloslava Nevrlého.

Pro úplnost je třeba ocitovat též publikaci, zabývající se o historické a umělecké památky bývalého okresu Liberec od německého autora Karla Kühna Topographie der historischen und kunsthistorischen Denkmale im Bezirke Reichenberg. Toto dílo zachycuje stav z počátku 30. let 20. století u jednotlivých objektů. Poskytuje možnost srovnávání se současným stavem.

Monograficky je zpracováno téma samostatně uměleckým historikem Bohumilem Kubátem: Liberecký zámek. Práce vyšla jako samostatná brožura s fotografickým doprovodem a obsahuje řadu zajímavých souvislostí s tehdejšími proudy ve výtvarném umění nejen u nás, ale i v sousedství (Slezsko, Lužice). Zcela originální jsou zde uvedeny názory na autorství jednotlivých objektů v zámecké kapli.

Péčí České besedy v Liberci vyšla samostatně publikace stavebního inženýra Svatopluka Technika Umělecké památky města Liberce: gotika, renesance, baroko. V ní jsou velmi vhodné nákresy zámecké kaple s věží bašty, půdorys zámecké kaple a ze všeho nejvíce názorná kresba celého komplexu libereckého zámku. Jmenovaný, profesor na Střední průmyslové škole stavební v Liberci, vedl rozsáhlé restaurátorské práce na zámku v letech 1964-69.

Řadu důležitých údajů zachycuje propagační brožura Ladislava Pekaře Skleněný zámek Liberec, vybavená kvalitní barevnou fotodokumentací z období, kdy zámek sloužil jako vzorkovna skla. Práce byla vydána u příležitosti ukončení rekonstrukce a otevření redernovského křídla zámku 6. července 1989 pro potřeby vzorkovny skla.

O změnách v posledním období, zejména po roce 1989, jsem použila informace v místním tisku, na internetových stránkách a ve Státním okresním archivu v Liberci – Františkově.

2 Úvodem

Dnešní stotisícové město Liberec, průmyslové, obchodní i kulturní středisko severních Čech, zaplňuje nyní podstatnou část kotliny, vymezené Ještědským hřebenem a jižními svahy Jizerských hor.

Líbezná lesnatá krajina byla osídlena značně později než sousední Frýdlantsko. Teprve v období vlády Přemysla Otakara II. dochází v krajině k oživení a kolonizačnímu ruchu. Přicházejí cizí osadníci, mýtí prales a zakládají první obce. Ty postupně rostou ve 13. a 14. století podél obchodní cesty Turnov – Hodkovice – Liberec – Frýdlant s větví podél řeky Lužické Nisy k Žitavě.

První písemná zpráva o Rochlicích, dnes části Liberce, je z roku 1352. V téže době můžeme předpokládat, i když o tom chybí písemné doklady, v prostoru dnešního náměstí osadu s tržištěm a kostelem. Její další vývoj k sídlišti městského charakteru poněkud zpomalil zákaz Karla IV. roku 1351 používat tuto obchodní cestu. Zákaz však nebyl přísně dodržován [10, 187]. Liberec jako ves vstupuje do historie roku 1360.

Liberecká tržní osada na pravém břehu Lužické Nisy u rozvětvení obchodních cest zažívá od 14. století velmi pestrý vývoj. Stále však jde o sídliště venkovského charakteru. Bibrštejnové považují za své hlavní sídlo Frýdlant, pevný hrad s opevněným podhradím a dalšími znaky města, byť poddanského.

Král Přemysl Otakar II. roku 1278 prodal hrad „Vredelant“ (Frýdlant) s okolím panu Rulkovi z Bibrštejna. Jeho rodu, který se tu usadil na 273 roků, postupně patřila panství zawidowské v Lužici a hamrštejnské (tj. liberecké) u nás [8, 170].

Tato frýdlantsko-liberecká vrchnost měla v erbu červený jelení paroh ve zlatém poli a měla se v následovnicích Rulka (Rudolfa) k světu. Vládli Frýdlantsku a Liberecku velmi dlouho. Po rozdělení na dvě větve frýdlantsko-liberecká Kryštofem z Bibrštejna roku 1551 vymírá. Mladší větev se pokoušela Frýdlantsko opět získat, ale neúspěšně. Poslední příslušník rodu, Eliška z Bibrštejna, umírá roku 1683 [4, 22].

3 Přehled majitelů frýdlantsko-libereckého panství

3.1 Bibrštejnové

V období husitského libereckého hnutí se Bibrštejnové nacházejí v protihusitském táboře pod jednou. Hanuš z Bibrštejna jako lužický fojt se účastní formování bojových kontingentů proti husitům. Nelze se proto divit, že na „spanilých jízdách“ do Lužice a Slezska se mu dostává náležité odplaty. Frýdlant je vypálen. Liberecko a Frýdlantsko se stávají nástupišti těchto výprav v letech 1427-1433 [9, 586].

Bibrštejnové se nesmířili ani s husitským králem Jiřím z Poděbrad. Vystupují v opozici vůči němu ve spojení s Lužičany a slezskými stavy i vojensky vpády do Čech. V roce 1469 ve Vratislavi dokonce přísahají věrnost uherskému králi Matyášovi Korvínovi. Poděbradova strana vypálila roku 1469 Liberec.

Obr. 1: Erb Bibrštejnů

3.2 Redernové

Po Bibrštejnech získali frýdlantsko-liberecké panství roku 1558 Redernové. I když jejich vláda tu netrvala ani jedno století, znamenají tyto roky počátek rozkvetu Liberce, jak uvidíme později. Byli především válečníky, kteří bojovali šťastně i méně úspěšně. Byli původem ze Slezska. Ve čtvrceném štítě (modrém) se nacházelo stříbrné kolo a dvě červené zkřížené ostrve a půl černého říšského orla.

Z šesti synů Bedřicha z Redernu Jan a Melichar sloužili císaři v bojích s Turky. Melichar za zásluhy na tureckém válečném poli se stal dokonce prezidentem válečné rady. Jeho syn Kryštof zkoušel štěstí ve stavovském vojsku v povstání proti Habsburkům, ale po bitvě na Bílé Hoře roku 1620 prozíravě uprchl za hranice. Za účast v povstání byl v nepřítomnosti odsouzen k smrti a ztrátě majetku [4, 124].

Obr. 2: Erb Redernů

3.3 Albrecht z Valdštejna

V roce 1622 lacino koupil obě panství císařský generalissimus a vojenský podnikatel Albrecht Václav Eusebius z Valdštejna. Spolu s jeho dalšími majetky, zahrnujícími podstatnou část severovýchodních Čech, vytvořil frýdlantské vévodství, onu známou „terra felix“ (šťastná země). Liberec se stal do Valdštejnovy politické vraždy v Chebu 1634 jednou ze zásobáren jeho armád. Rozvíjela se tu zejména textilní výroba [8, 171].

Obr. 3: Erb Valdštejnů

3.4 Gallasové a Clam-Gallasové

Rozsáhlou část bývalého Valdštejnova dominia – Frýdlantsko s Libereckem – získává jako odměnu za odstranění svého bývalého velitele od císaře Ferdinanda II. hrabě Jan Matyáš Gallas (1584-1647). Tento vojenský odborník pocházel z Tridentska a jako císařův generál se obohatil na konfiskacích statků nekatolíků. Z jeho význačnějších potomků uvedme Františka Ferdinanda (1635-1697), za nějž došlo k nevolnickému povstání vedeném kovářem Stelzigem (1679-1687). Na rozdíl od Jana Matyáše, zakladatele frýdlantské větve Gallasů, Jan Václav Gallas (1669-1719) se věnoval diplomatickým službám v Londýně, Haagu a Římě. Přestože tato činnost vyžadovala vysoké peněžní náklady, pustil se do náročné stavby nádherného paláce na Starém Městě v Praze (1713-1719). Zemřel za záhadných okolností po třínedělním vykonávání úřadu místokrále neapolského. Posledním Gallasem po meči byl Filip Josef (+1757) [1, 116-123].

Obr. 4: Erb Clam-Gallasů

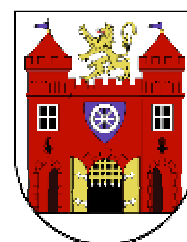
Ve shodě se závětí Filipa Josefa Gallase převzal rozsáhlé gallasovské statky synovec Kristián Filip z Clamu s podmínkou, že on a jeho potomci si připojí k příjmení Gallas. Tak vzniká hraběcí linie Clam-Gallasů, jejichž erb zachycuje tuto skutečnost. Ve čtvercém štítě nahoře je černá gallasovská orlice a pod ní vodorovné zlaté břevno. Druhá, clamovská polovina, představuje kočku ve skoku a pošíkem dole rozdělená černá a stříbrná pole. Uprostřed v srdečním štítu je opět clamovská panna s parohy v pravici.

Clam-Gallasové zastávali některé státní úřady, účastnili se veřejného života v Praze a střídavě pobývali na zámku v Liberci a na Frýdlantu, kde z rozsáhlých sbírek zbudovali rodové

muzeum. Eduardu Clam-Gallasovi jako vojákovi byla přičtena část viny na katastrofální porážce monarchie u Hradce Králové roku 1866. Byl souzen, ale osvobozen. Poslední Clam-Gallas, František, zemřel na Frýdlantě v roce 1930 [1, 116-123].

4 Vývoj města

Ještě za Bibrštejnů v roce 1454 osada na obchodní cestě Liberec byla povýšena na městečko. Získala výsadní právo vybírat clo. Řada obyvatel poskytovala důležitou pomoc projíždějícím kupcům dáváním potahových přípřeží, nutných ve zdejším kopcovitém terénu. Posílením významu městečka bylo získání várečného práva. Roku 1579 přišel do Liberce první soukenický mistr. Redernové tuto výrobu a celkový rozvoj Liberce všemožně podporovali. V roce 1583 založili ve městě dvůr a panský dům, který později přestavěli na zámek.

Obr. 5: Znak Liberce

Soukenická výroba ovládla město. Albrecht z Valdštejna pro řemeslníky založil a dal postavit celou novou čtvrť, tzv. Nové město. V té době tu žije a pracuje asi 2000 obyvatel. Vzdor třicetileté válce a následné protireformaci vývoj města pokračuje mj. také připojováním okolních osad. Následující 18. století je ve znamení rozvoje textilní výroby. Plátenický cech sdružuje 85 mistrů a 77 tovaryšů. Prim ale vede tradiční soukenictví s 800 mistry, 480 tovaryši a 1230 pomocníky. Rozvíjí se i vývoz sukna – export do jižní Evropy. Bohatnou i Clam-Gallasové.

Po relativně krátkém manufakturním období následuje v 19. století moderní průmysl, s přádelnami a tkalcovnami, využívajícími zprvu vodní síly a pak páry. Liberec se stává městem boháčů, kteří tu budují výstavné měšťanské domy, ale též městem dělnické chudiny. V centru mnohatisícového města vyrostla také nová radnice (1888-1893) a divadlo (1882-1883).

Ve 20. století k stávajícím funkcím výrobním přibývá i funkce obchodní (Liberecké výstavní trhy), kulturního centra (knihovna, galerie, univerzita) a cestovního ruchu (muzeum, botanická a zoologická zahrada, lanovka na Ještěd a další) [10, 236-241].

Přesto stále jako neodmyslitelná městská dominanta přetrvává zámecký komplex.

5 Vznik feudálního sídla ve městě

Jakýmsi předchůdcem zámecké stavby v Liberci byl zřejmě panský dvůr, založený už za Bibrštejnů. Jáchym II. (1537-1544) odkoupil od měšťana Antonína Plaschkeho jeho usedlost na příhodném místě a zřídil tu hospodářský dvůr, doložený již roku 1583. Ke kontrole jeho hospodaření i celé části panství sloužil tzv. „panský dům“. Bydlil tu správce s rodinou a občas při návštěvách i samotná vrchnost. Připomíná se v roce 1555 a stál nikoli na prostranství dnešního zámku, ale v prostoru dnešní Jablonecké ulice.

Novým majitelům Frýdlantska, počínaje slezským královským hejtmanem Bedřichem z Redernu, se na Liberecku zalíbilo, které se postupně jako panství postupně osamostatňovalo. Z dvojice jeho synů Melichara a Kryštofa připadlo Liberecko tomu druhému. Kryštof se v Liberci nejen usadil, ale také roku 1581 oženil.

Protože „panský dům“ s hospodářským zázemím se rodině Redernů jevil málo důstojným sídlem, dochází nedaleko ke stavbě nového renesančního zámku. [1, 267] Jeho novou polohu uvádí německý autor Karl F. Kühn stranou od dnešní silnice „na malém kopci jihovýchodně od města“ [7, 228].

Stavba vznikala v letech 1583-87 a byla jednou z prvních zděných staveb Liberce. Její původní podobu bohužel neznáme. Snad se zachovala na skleněném poháru Františka Ferdinanda Ignáce Matyáše z Gallasů z roku 1697 [1, 228]. Podle vyobrazení na víku poháru vznikl i model možné původní podoby zámku (viz Obrazová příloha, B). Nejstarší část (redernské křídlo) byla jednoduchou renesanční dvoupodlažní budovou, pokrytou sedlovou střechou. Původní vstup do zámku byl zdůrazněn kamenným, hrubě bosovaným portálem, v jehož horních rozích byly umístěny reliéfy znaků Redernů a Šliků. Místo původního vstupu je díky tomuto portálu patrné dodnes, přestože po snížení okolního terénu se již nachází v prvním podlaží zámku (viz Obrazová příloha, M).

Původní budova byla obehnaná zdí se střelnými a v každém rohu se tyčily bašty oválného půdorysu. Hlavní brána byla situována nedaleko kaple a chránila vstup do zámku směrem od města. Pozůstatky bašt ani zdí již dnes nejsou patrné, protože těmito místy dnes vede rušná komunikace. Ale asi nepůjde o uměleckou fikci skláře – umělce z počátku 18. století, protože tomu archeologický nález zbytků další věže z konce 19. století nasvědčuje. K tomuto nálezu došlo při stavbě domu na nároží dnešní ulice 8. března.

Stejně jako přesnou podobu původního zámku, ani jeho autora nelze označit s úplnou jistotou, avšak je pravděpodobné, že jím byl Marcus Spazio z Lanza, působící ve Zhořelci [5, 60]. Můžeme ho znát jako autora plánu původní liberecké renesanční radnice, vystavěné roku 1603 (viz Obrazová příloha, C), nebo jako organizátora přestavby frýdlantského hradu na renesanční zámek. Dále se významně podílel na přestavbě kostela sv. Antonína.

Konec historie původní podoby zámku učinil v noci 2. května 1615 velký požár, jenž zničil starou část stavení až po klenby přízemí. Škoda 30 000 zlatých. Požár byl podle ústní tradice boží trest za to, že hraběnka přenesla sošku Panny Marie z hejnického kostela do Liberce i s obětními svíčkami, které dala přetavit na obyčejné stolní [5, 60].

Přestavbu zámku po požáru provedl stavitel Jan Arkon ze Žitavy. Pravděpodobně v tomto období byla budova zvednuta o jedno podlaží.

Po Kryštofově úmrtí roku 1591 spravovala panství manželka bratra Melichara (Melchiora), známého turkoboje, který se „doma“ příliš nezdržoval. Paní Kateřina, rozená Šliková, byla velmi energická dáma, ve vztahu k poddaným až příliš. Soudila se s frýdlantskými měšťany, a proto bydlela většinou v Liberci. Šlo především o spor o právo várečné. Tento boj s měšťany Frýdlantu trval celých 7 let a skončil ve prospěch frýdlantských měšťanů (1616). Ti svou paní nazývali jako „Zlá Kateřina“ (viz Obrazová příloha, A).

Její přičiněním vznikla v letech 1604-1606 renesanční kaple s pozdně gotickými okny. Stavbu kaple řídil opět Jan Arkon ze Žitavy. Během požáru se šťastně zachránila. [1, 228] Kaple je tedy druhým, relativně samostatným prvkem zámeckého komplexu a unikla bohudíky pozdějším stavebním zákrokům.

Dalším imponujícím prvkem zámecké architektury je dvoupatrová věž, vysunutá severozápadně od kněžiště kaple. Má válcovitý tvar a byla přístupná z prvního poschodí. Dolejší část mohla sloužit jako vězení, obsazované shora. Z vnějšku byla nepřístupná.

Renesanční stavba, opevněná zdmi a oddělena od města zahradou, poskytovala všechno pohodlí majitelům. Zároveň zdůrazňovala jejich společenskou nadřazenost nad místními měšťany. Vždyť Liberec byl stále poddanským městem [2, 229].

Již před požárem na budovu kaple navázalo tzv. nosticovské křídlo, které svírá pravý úhel se „starým zámkem“. Pořídila je pro sebe, aby byla blízko sestry Kateřiny z Redernu, jako vdovské sídlo Mikoláška Nosticová ze Šliků. Stalo se tak roku 1609.

Liberecký zámek v renesanční podobě krom drobných úprav přečkal bouřlivé období stavovského povstání i valdštejské epizodní období od roku 1622 do roku 1634. Ani noví majitelé Frýdlantska s Libercem tu příliš nespěchali s úpravami a novou stavební činností. Nevíme také, zda došlo k nějakým poškozením v druhé fázi třicetileté války po Valdštejnově smrti.

6 Další stavební vývoj zámku

Ani Gallasové necítili potřebu vyvíjet nějakou významnější stavební aktivitu v libereckém zámeckém areálu. Stavební ruch tu teprve nastal, když majetky tohoto rodu, ale také jejich jméno, převzal hrabě Kristián Filip z Clamu, tedy Clam-Gallas (1770-1805). Na jeho pokyn vznikl v letech 1773-1776 tzv. „zahradní“ nebo nový zámek.

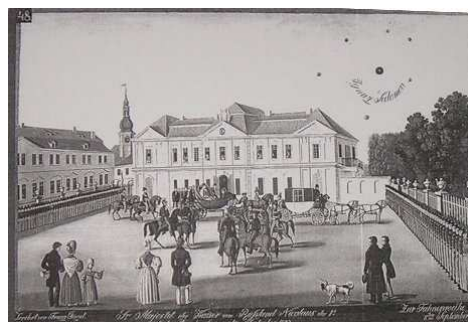
Stavbu svěřil Janu Josefu Kunzemu (1724-1800). Tento místní architekt a stavitel pocházel z Hrádku nad Nisou a v regionu stavěl v barokním slohu. Je autorem tamějšího kostela sv. Bartoloměje, libereckého sv. Kříže a dalších budov, například měšťanských domů v Liberci. Je hodnocen jako umělec prostředních kvalit zprovincionalizovaného Dientzenhoferova typu [3, 685]. Předlohou pro nový zámek byl Kunzemu clam-gallasovský zámek v Luštěnicích (viz Obrazová příloha, O).

Nový zámek byl klasicistní dvoupodlažní budova s mansardovou střechou, jejíž lesk dodávali svými pracemi umělci působící v Praze. Francouz Louis Grenier navrhl vnitřní zařízení, štukatérské práce Ital Josef Bossi a díla z mramoru František Lauermann a Jan Jedliczka. Došlo také na úpravu parku před novým zámkem. Zdobila ho fontána a četné plastiky, které vytvořil Jan Hájek z Mnichova Hradiště, jenž vyzdobil i kostel sv. Kříže. To vše proběhlo v letech 1773-1776.

Opět dle návrhu Jana Josefa Kunzeho byla také uskutečněna přestavba starého zámku v klasicistním duchu (1785-86). Při ní dostala budova mansardovou střechu s plochými trojúhelníkovými štíty na obou průčelích. Během této přestavby byla odstraněna zeď s branou a baštami, obklopující zámek. Zůstala pouze severní bašta u kaple, sloužící pravděpodobně také jako zvonice. Pod ni byla přistavěna drobná stavba, určena jako obydlí pro kastelána – kaplanka.

Při této přestavbě došlo také k propojení všech budov, včetně kaple, do které se nyní vcházelo z nosticovského křídla přímo do panské oratoře. Dřívější cesta panstva na mši vedla přes varhanní kruchtu.

Zámek se stal důstojným reprezentativním šlechtickým sídlem rodiny Clam-Gallasů, velmi pohodlným a obývaným zejména v létě. Bývá co do výstavnosti a vnitřního vybavení srovnáván s palácem Clam-Gallasů v Praze – Starém Městě v Husově ulici. Bylo tu pěkně zejména pro vkusnou parkovou úpravu okolí, na které si Kristián Filip Clam-Gallas zakládal. Na svém zámku často hostil vzácné návštěvy a významné osobnosti, mezi nimiž nechyběl ani samotný císař Josef II. nebo car Mikuláš I. Před nosticovským křídlem bylo upraveno čestné nádvoří, které bylo zakončením honosné široké ulice, lemované bohatými klasicistními domy movitých libereckých měšťanů a na druhé straně stromořadím. Dnes se jedná o ulici 8. března.

Obr. 6: Návštěva cara Mikuláše I. v roce 1833

Nedaleko odtud vznikla později část Liberce s názvem Kristiánov. Jméno dostala právě po výše jmenovaném Kristiánovi Filipovi Clam-Gallasovi [5, 61].

Další stavební úpravy probíhaly v polovině 19. století. Došlo na nový zámek. V letech 1850 – 1854 byly provedeny úpravy podle návrhu Friedricha Augusta von Stache. Pracoval tu vídeňský architekt H. Ferstel již v romanticko-klasicistním slohu s mnohými novorenesančními prvky. V této době vznikla také mohutná čtyřhranná třípatrová věž, která vytvořila spojení mezi nosticovským křídlem a novým zámkem. Tato věž se stala novou dominantou zámku při pohledech od jihu. K hlavnímu jižnímu vchodu byla přistavěna trojdílná arkáda na čtyřech štíhlých sloupech, a nad ní v prvním patře malá vyhlídková terasa.

Velký sál v novém zámku za těchto úprav však zůstal naštěstí téměř nezměněn. Jeho prostor osvětlený velkými okny byl situován do samotného středu budovy. Strop, dveře a nízké obložení místnosti kontrastovalo se zeleným mramorováním na stěnách. Osvětlení honosnými lustry a zdobená kachlová kamna doplňovala pěkné prostředí sálu.

Polovina 19. století je ale též obdobím, kdy liberecký zámek postupně ztrácel svůj původní význam. Přestával sloužit jako obydlí šlechty. Do starého zámku (redernovské křídlo) se nastěhovaly kanceláře okresního soudu a byty úředníků. Později došla řada i na nový zámek, který postihl podobný osud – změnil se na ubytovnu zámecké správy. Stalo se tak v roce 1927 a při úpravě interiérů byly zničeny štukové výzdoby.

Nešetrná byla i úprava exteriéru, zejména prostoru před redernským křídlem směrem k městu, tedy strana s původním vchodem do zámku. Zde začala zámek obcházet dnešní ulice 8. března, na severní straně pak Gutenbergova ulice. Při těchto úpravách bylo nutné snížit terén u kaplanky o jedno patro a vznikla tak dnešní podoba redernského křídla, která má čtyři podlaží. Bývalý hlavní vstup se tedy dostal do druhého podlaží nad zemí a stal se tak nepoužitelným. Byl uzavřen a dnes ho připomíná pouze ozdobný portál se dvěma erby. Jižní strana redernského křídla byla zpevněna mohutným pilířem a věž i kaplanka od té doby stojí na vysoké kamenné podnoži.

Podle Zákona o pozemkové reformě v novém státě byl celý zámek rodině Clam-Gallasů zabaven. Roku 1933 se majitelem stala Československá republika. Bylo zde umístěno ředitelství Státních lesů a statků, a také mlékárna Státního statku v Zákupech. Během 2. světové války se usídlily v zámku útvary německého wehrmachtu a jeho instituce. Po ukončení války, po roce 1945, sem opět nastoupilo ředitelství Státních lesů a byty pro zaměstnance tohoto úřadu. V 50. letech převzala redernovské křídlo Vysoká škola strojní a textilní.

7 Skleněný zámek

Léta 1964–69 byly ve znamení dalších úprav v celém zámeckém areálu. Stavební úpravy nákladem státu projektoval ing. Svatopluk Technik. Při těchto pracích dostal zámek mimo jiné jednotný, béžový nátěr.

V roce 1966 byly zahájeny restaurátorské práce na zámecké kapli. Opravy se týkaly zejména střechy. Byly vyměněny krovy, krytina střechy i věžičky. Rok 1963 je ve znamení rozsáhlých úprav prostorů zahradního zámku a tzv. nostického křídla. Podnik zahraničního obchodu Skloexport, který se přestěhoval z Prahy do Liberce, zde instaloval jednu z největších výstav soudobého skla na světě. Starý zámek sloužil Vysoké škole strojní a textilní v Liberci [6, 12].

1. února roku 1986 se stává majitelem celého objektu libereckého zámku akciová společnost Skloexport Liberec, která zanedlouho poté, v listopadu téhož roku, zahájila jednu z nejrozsáhlejších rekonstrukcí zámku. Projektovou dokumentaci připravila firma Stavoprojekt Liberec, státní podnik, ateliér 1 na podkladě stavebně historického průzkumu Státního ústavu

pro rekonstrukci památkových objektů v Praze. Veškeré stavební práce řídil architekt Pavel Janoušek [11, 12].

Zámek v tomto období dostává také novou fasádu a nátěr, který známe dnes: bílo - červený.

V této době se také užívá označení „Skleněný zámek“ nebo „Pohádkové království českého skla“, protože jeho prostory byly využity pro největší vzorkovnu skla v Evropě, nebo dokonce ve světě (viz Obrazová příloha, N). Interiéry zejména nosticovského a nového zámku sloužily především pro výstavní účely, redernovské křídlo pro účely reprezentativní, obchodní a ubytovací.

Tato poslední rekonstrukce celého zámku byla ukončena v roce 1991, úpravy redernovského křídla skončily v roce 1989 a 6. července došlo k jeho otevření. U té příležitosti vyšel i propagační materiál odboru propagace akciové společnosti Skloexport Liberec s názvem Skleněný zámek Liberec, který nám může posloužit jako dobrý zdroj obrazového materiálu, znázorňujícího zámek v dosud poslední etapě jeho využití.

Částka, která byla na kompletní rekonstrukci vynaložena, představovala kolem 380 milionů korun [12].

Odborně zrestaurována byla také zámecká kaple, která se stala součástí výstavních prostor zámku. Konaly se zde různé kulturní a společenské akce. Šlo zejména o ošetření polychromovaných povrchů na mobiliáři. Na kruchtě byly umístěny nové varhany, které však mají poměrně moderní ráz a do historického interiéru kaple příliš nezapadají. Je s podivem, že tyto moderní varhany a jejich umístění v historicky cenném prostoru nevyvolaly odpor u příslušných odborných pracovníků památkové péče.

Prostor bývalé kaplanky a část suterénu redernského křídla byl přeměněn na vinárnu Kaplanka, později na restauraci pro náročné. Škoda, že v současnosti je mimo provoz.

Zajímavou shodou okolností je fakt, že o realizaci rekonstrukce a přestavbu zámku se zasloužili také pracovníci polského podniku Budimex ze závodu Wrocław ve Slezsku, odkud pocházeli i zakladatelé libereckého zámku – Redernové [5, 61].

Problémy éry „Skleněného zámku“ přišly v době, kdy do společnosti nastoupila bývalá herečka Regina Rázlová ve funkci předsedkyně představenstva. Přišla s projektem vybudování českého sklářského impéria, které sjednotí všechny sklářské firmy. Tento plán ale ztroskotal a vznikly dluhy u bank a státu kolem dvou miliard korun. Navíc došlo k obvinění z vytunelování

firmy. Částka, o kterou se jedná, přesahuje půl miliardy korun. Hlavní aktéři kauzy byli však po deseti letech vyšetřování osvobozeni. Regina Rázlová před soud kvůli zdravotním problémům nikdy nepředstoupila.

Ostatní představitelé a zaměstnanci firmy se pokoušeli sbírku i se zámek zachovat a najít pro ni využití. Jejich představou bylo vybudování muzea evropského sklářství. Protože ale nenašli vhodného investora, z plánu sešlo a zámek byl prodán [12].

8 Na prahu 21. století

Po krachu společnosti Skloexport kupuje zámek v roce 2006 firma Ústí Development. Jejími většinovými vlastníky jsou Nizozemci, pět procent patří české podnikatelce. Firma se zabývá správou nemovitostí. Údajná cena, za kterou byl zámek zakoupen, se pohybuje kolem šedesáti až osmdesáti milionů. Součástí zámku byla i sbírka skla, jejíž cena se odhadovala na deset až patnáct milionů. Spolu se zámek koupila firma i pozemek o rozloze tři a půl tisíce m², k němu přiléhající. Ten nebyl majetkem Skloexportu, ale města.

Od zakoupení zámku současným majitelem se žádné větší přestavby ani projekty nezrealizovaly. Jedinou změnou je prodej veškeré zbylé sbírky skla, která na zámku ještě zůstala. Název zámku jako „Skleněný“ nebo jako „Království českého skla“ už je tedy minulostí. Dnes tuto éru připomíná pouze několik lustrů na chodbách. Kam bylo prodané sklo převezeno, není známo.

Firma zámek koupila se záměrem přebudovat ho na pětihvězdičkový hotel, na internetu se objevila i informace o luxusních bytech. K uskutečnění těchto plánů avšak nedošlo a jaký bude další vývoj, není známo.

9 Poloha zámeckého komplexu a jeho nejbližší okolí

Areál celého zámeckého komplexu se nachází jihovýchodně od historického centra Liberce s radnicí a divadlem F. X. Šaldy. Návštěvník Liberce k němu dojde z jihovýchodního rohu náměstí dr. Eduarda Beneše nejprve Moskevskou ulicí a po odbočení vlevo ulicí Felberovou. Areál je dnes vymezen několika rušnými ulicemi. Na západě je to ulice 8. března

(bývalá Panská ulice) vedoucí severojižním směrem. Do ní hledí čelo starého zámku (redernovského křídla) s kaplí a věží. V těchto místech přes ulici se rozkládá Zámecké náměstí, jemuž dominuje novorenesanční spořitelna, postavená v letech 1888-91 podle návrhu vídeňských architektů Hanse Miksche a Antona Niedzielského. Na atiku nad římsou budovy byly umístěny obelisky sejmuté z původní renesanční liberecké radnice po jejím zbourání. Neméně zajímavý je i interiér bohatě zdobené budovy, kde se vyjímají sloupy z hlazené mauthausenské žuly s mramorovými hlavicemi a další umělecké prvky.

Na nároží ulic Rumunské a 8. března, v těsné blízkosti zámku, stojí výstavný novorenesanční dům, vystavěný v roce 1900 Hansem Peschlem pro Josefa Zimmermanna, majitele textilní fabriky ve Stráži nad Nisou.

Na severu je zámek omezen Gutenbergovou ulicí se známým hotelem Zlatý Lev. Ten byl vystavěn v letech 1904-5 stavitelem Antonem Worfem z Liberce. Je významnou libereckou památkou, zejména pro svou vytříbenou secesní architekturu, která je patrná na průčelí budovy se štukovou výzdobou s motivy stylizovaných lvích těl a hlav, doplněných v secesi oblíbeným rostlinným dekorem.

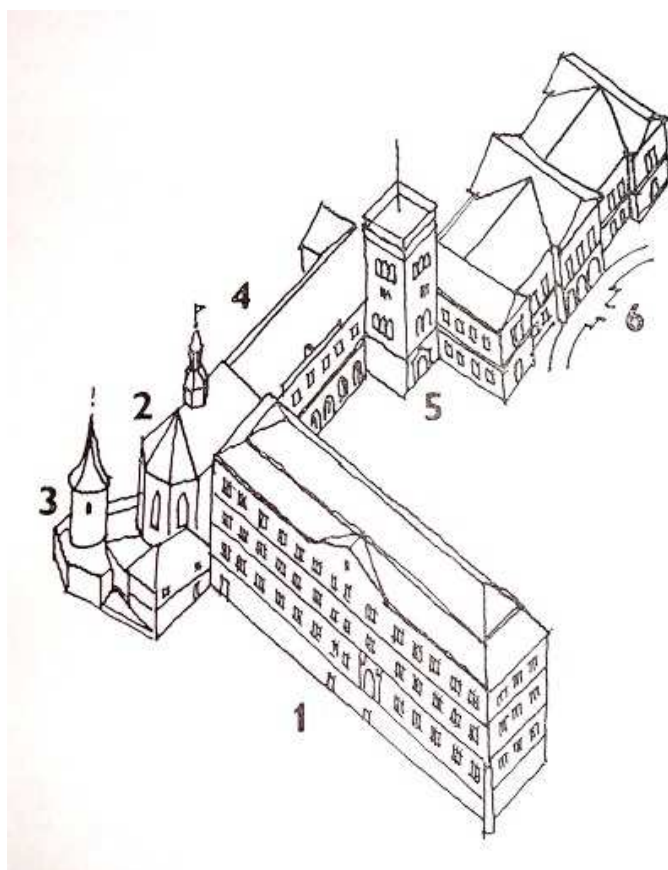
Zhruba tímto směrem k ní je orientováno nosticovské křídlo, čtyřhranná spojovací věž a nový zámek. Gutenbergova ulice ústí do rušné Jablonecké třídy a z ní odbočuje Komenského ulice směrem jihojihozápadním. Zde se také nachází rozsáhlá budova bývalé menšinové školy, vystavěná roku 1935, kde dnes sídlí Technická univerzita v Liberci.

Jihojihozápadně vymezuje zámecký prostor ulice Boženy Němcové, která ústí do ulice 8. března. Zde část bývalého parku je překryta občanskou zástavbou. Její součástí je tzv. Liebigova vila, sloužící jako Oblastní galerie. Objekt velice vhodně zapadá do zámeckého areálu, i když zabral část parkové úpravy. Postavil ho Johann Liebieg mladší po vzoru severoitalských renesančních vil v letech 1871 – 1872. Architekt a stavitel Gustav Sachers použil klasicistní stavby dvoupodlažního domu Ferdinanda Römhelda, který se stal jádrem ústřední části vily. Z křižovatky ulice Boženy Němcové a 8. března je možné zajet k parkovišti poblíž vstupu do zbytků zámeckého parku a k jednotlivým zámeckým stavbám.

10 Jednotlivé části zámeckého komplexu

Liberecký zámek je rozsáhlým komplexem budov, který vznikl v různých stavebních obdobích. Jeho části jsou poznamenány jednotlivými uměleckými slohy podle času, kdy tyto části vznikaly. Představíme je znovu v podrobnějším popise.

- 1) nejstarší redernovské křídlo (starý zámek), 1583-87, 1785-87
- 2) kaple, 1604-06
- 3) věž, 1604
- 4) nosticovské křídlo, 1609
- 5) spojovací věž, 1850-54
- 6) zahradní (nový) zámek, 1774-76

Obr. 7: Přehledný nákres zámku

10.1 Nejstarší (redernovské) křídlo

V řadě publikací figuruje tato součást zámeckého komplexu též pod jménem starý zámek. Jedná se v současné době o třípatrové stavení v jádru renesanční. Na západním průčelí se nachází bosovaný portál z roku 1615, který zdůrazňoval a zdobil původní vstup do zámku. V jeho rozích jsou erby Redernů a Šliků. Dnes není patrné, že šlo o vstup do zámku, protože vlivem nešetrných úprav na konci 19. století muselo dojít ke snížení okolního terénu a portál se tedy nyní nachází v 1. patře zámku.

Obr. 8: Redernovské křídlo

Na východní (tj. zahradní) straně jsou arkády, které byly později prosklené. Interiér je dvoutraktový s barokním schodištěm a klenutými místnostmi.

Stavba tohoto křídla byla zahájena roku 1583 současně s hospodářským dvorem majiteli panství Kryštofem a Melchiorem z Redernu, ukončena 1587. Původní stav je neznámý. Pracovní hypotéza, že autorem stavby je Ital usedlý ve Zhořelci Marcus Spazio z Lanza, není přijímána všeobecně. V noci 2. května 1615 vyhořela budova až po klenby dolního poschodí - škody představovaly 30 000 zl. Byla vybudována znovu stavitelem Janem Arkonem ze Žitavy jako samostatná třípatrová budova. Jednalo se o v podstatě renesanční budovu, jejíž ráz se postupně měnil dalšími přestavbami. V letech 1785–87 došlo k radikální přestavbě, která značně původní renesanční podobu pozměnila. Stavební práce řídil stavitel J. J. Kunze. Budova od roku 1850 přestala sloužit panství a sídlil zde okresní soud. Značné části budovy byly upraveny pro byty úředníků.

Od velké přestavby starý zámek zůstal téměř nezměněn až do 20. století, kdy byly provedeny další úpravy. Jedná se o léta 1964 – 1969. Stavební úpravy byly provedeny na základě projektu ing. Svatopluka Technika. Poslední rekonstrukce pro Skloexport Liberec byla zahájena roku 1986 a v zámku byly upraveny reprezentativní, výstavní i ubytovací prostory pro účely firmy Skloexport. V přízemí redernovského křídla mohli významní klienti jednat či podepisovat smlouvy v jednom ze stylizovaných salonků (Španělský, Německý, Český, Italský, Anglický), případně v dalších společenských prostorách s historickými intarzovanými parketami, převezenými z Pražského hradu.

10.2 Kaple

Stavba kaple patří mezi nejzajímavější části celého komplexu. Její renesanční podoba se uchránila před požárem a množstvím pozdějších přestaveb celého zámeckého komplexu. Jde o významnou historickou památku.

Byla vybudována na severní straně redernovského starého zámku. Kaple není orientována - to znamená, že oltářní část (presbyterium) nesměruje na východ. Oltářní část vybíhá směrem na západ a tvoří ji osmiúhelník. Levá část kaple je spojena se starým zámkem. Východní část navazuje na další díl zámeckého komplexu, tj. nosticovské křídlo a je s ním spojena (viz Obrazová příloha, D).

Kaple byla vybudována od Kateřiny z Redernu v letech 1603–1606. Základní kámen byl položen 12. května 1604. Stavitel není znám, ale předpokládá se, že to byl opět Jan Arkon ze Žitavy. Současně se starým zámkem a kaplí bylo vybudováno opevnění s věží.

Interiér kaple svou slohovou čistotou náleží do období renesance. Původně sloužila nikoli jako katolický svatostánek, ale jako luteránská modlitebna. Teprve později došlo ke změně a poměrně cizorodě byla renesanční výzdoba doplněna pozdně barokním oltářem a obrazem svaté Kateřiny.

Budova kaple vychází ještě z dožívajícího gotického slohu, o čemž svědčí tři okna na stranách osmiúhelníku a tři okna na volné severní straně, která jsou zakončena lomeným gotickým obloukem. Okna jsou jednoduchá, bez orámování a kružby.

Kaple o malých rozměrech (délka 12,5 m, šířka 8,75 m, výška 8 m) byla určena pouze pro panstvo a jeho úředníky. Zdi byly provedeny z lomového kamene a hladce omítnuty. Budova kaple byla pokryta sedlovou střechou s věží, která končila lucernou, tj. malou vížkou, kde někdy býval zvonek.

Vnitřní prostor kaple sahá skoro do výšky druhého patra starého zámku. Není zakončen klenutím, ale plochým dřevěným stropem s malovanými kazetami.

Prohlídka zámecké kaple je nejen pro laiky z obyvatel města Liberce, ale i pro odborníky z kruhů uměleckých historiků zážitkem. Vybavení jejích interiérů přes několikasetletý časový odstup po vybudování nedoznalo podstatných změn. Pozdější zásahy příliš neporušily její původní ráz. To se týká i posledních restaurátorských prací po 2. světové válce.

Pro katolické bohoslužby byla kaple upravena v roce 1729. O několik let později se stává veřejnou kaplí, a to z rozhodnutí papeže Klimenta XII. I přes toto rozhodnutí však sloužila zejména obyvatelům zámku a pro veřejnost byla otevírána pouze několikrát do roka.

V roce 1933, kdy se stal zámek státním, nebyla kaple nikým využívána a značně chátrala. K již dávno potřebné generální rekonstrukci došlo až v letech 1964-1969. Řídil ji Svatopluk Technik. Došlo k zásadním opravám interiéru i exteriéru kaple. Jednalo se o výměnu celého krovu se střechou, která byla nově pokryta železnobrodskou břidlou a věžičku chránil měděný plech. Díky opravám krovu musel být opatrně rozebrán dřevěný kazetový strop. Byl uložen ve věži zámku a odborně zrestaurován až později pražskými restaurátory z podniku Dílo (80. léta). O celé rekonstrukci v těchto letech byl pořízen pamětní zápis a uložen do makovice vížky na kapli.

Při dalších úpravách kaple šlo o záměr přizpůsobit ji kulturním účelům. Měly se zde pořádat různé komorní akce, např. koncerty. S touto vizí přišel Český svaz stavebních inženýrů. Jejich činnost byla však přerušena a kaple zůstala nevyužitá.

I v období Skloexportu měla kaple sloužit jako výstavní a reprezentativní prostor. Byl dokonce navržen zajímavý nápad - vyložit okna kaple vitrážemi, představujícími různé výjevy z Erbenovy Kytice. Z realizace tohoto originálního projektu však sešlo.

Vybavení a výzdoba kaple zasluhuje samostatného pojednání. Všimneme si nejprve oltáře, který se nachází v ohnisku interiéru, dále pak panské oratoře, kruchty, kazatelny a přirozeně i bohatě zdobeného stropu. Ve všech případech se tu jedná o vysoce umělecké řezbářské práce s barevnou výzdobou. Polychromie tvoří nedílnou část celkového dojmu, jenž zapůsobí na návštěvníka.

10.2.1 Hlavní oltář

V ohnisku pozornosti každého návštěvníka kaple je překrásný renesanční dřevěný oltář. Jeho stavba nese všechny znaky pozdní renesance s převládajícími holandskými vlivy, které jsou charakterizovány zejména přebujelou ornamentikou. Základní koncepce vychází z pozdně gotických křídlových oltářů, ale architektonické prvky již značně převládají a potlačují reliéfové obrazy [5, 30].

Jeho vybudování se datuje zhruba do roku 1631. Jména řezbářů neznáme. Drobné úpravy prováděl roku 1729 Kryštof Breuer, truhlář z Chrastavy, a pozdější restaurátorské práce proběhly ve 20. století. Oltář, stojící na zděné menze, je umístěn před západní okenní stěnou, vzdálen od ní 1,5 m. Jeho výška je značná: 7,65 m a šířka 3,9 m. Architektonická výstavba sestává ze čtyř hlavních oddílů.

Ve spodní části, zvané predela, se nacházel v pravoúhlém poli oválný polychromovaný reliéf s motivem Poslední večeře Páně. Dnes v tomto místě vidíme pouze prázdný rám.

Střední, bohatá část oltáře představuje na reliéfním obraze Ukřižování Ježíše Krista (viz Obrazová příloha, E). Po stranách ve výklencích se zlacenými mušlemi na vrcholu jsou plastiky dvou evangelistů Marka a Matouše. Součástí výzdoby střední a hlavní části jsou čtyři štíhlé sloupky, bohatě ornamentálně zdobené prvky květů, malované a zlacené. Jejich spodní části obaluje bohatý vybiřený ornament s ženskými hlavami. Dojem vykládání drahým kamením vzbuzuje použití barevných sklíček při dekorování sloupků. Spojnicí mezi hlavní částí oltáře a třetím oddílem je široká hlavní římsa s latinským textem, datovaným roku 1729:

Obr. 9: Hlavní oltář

Ecce beatum me dicent omnes generationes. (Blahoslaviti mě budou všechna pokolení)

Na římse vidíme erb Filipa Gallase a jeho manželky hraběnky Collony z Felsu.

Třetí díl oltáře, mohutný štítový nástavec, kde se kdysi nacházel reliéf Vzkříšení, lemuje opět vpravo i vlevo sloupky, tentokrát toskánsko – dórské. Mezi nimi jsou podstavce s balustrádou s postavami dalších dvou evangelistů, Jana a Lukáše a jejich atributy – orel a dobytče.

Za zajímavý jev je možno považovat umístění plastik čtyř evangelistů Matouše, Marka, Lukáše a Jana. V evangelických, tj. v luterských svatyních bývají jejich plastiky v podobě reliéfu nebo maleb častěji jako součást výzdoby kazatelen.

Po stranách třetí části oltáře na podstavcích stojí postavy andělů s mučednickými atributy v rukou. Tito andělé byli pravděpodobně provedeni podle tehdy velmi oblíbených dřevořezů Albrechta Dürera [5, 30].

Závěrečnou, nejvýše situovanou část oltáře tvoří kruhový reliéf Boha Otce, jenž z obou stran obepíná ozdobná dřevěná mříž. Zcela nahoře je umístěn sedící anděl s křížem v náručí. Menší postavy andělů s mučednickými atributy v rukou jsou i po stranách (viz Obrazová příloha, F).

Bohatá, polychromní výzdoba a zlacení jednotlivých prvků oltáře korespondují a jsou v souladu s další výzdobou kaple, např. oratoře a dřevěného stropu.

Dřevěný oltář je projevem vysoké řemeslné a umělecké úrovně. Zdá se, že na jeho vzniku se pravděpodobně podíleli dva mistři. Jeden vybudoval architektonickou část a druhý volné postavy evangelistů, andělů a další figurální kompozice.

V době vzniku oltáře pracovali umělci většinou podle grafických předloh (tzv. Kunstbuchů), a ty byly rozšířeny a oblíbeny po celé střední Evropě. Podle uměleckého historika Bohumila Kubáta se lze domnívat, že oltář vznikl kdesi mimo oblast a byl umístěn v kapli jako import. V minulosti i dnes je oltář chloubou Liberce [7, 235].

10.2.2 Kazatelna

Kazatelna byla jednou z nejdůležitějších částí protestantských modliteben. Dle názoru zakladatelů tohoto ritu kázání bylo nejdůležitější částí bohoslužby. Tato kázání trvala mnohdy značně dlouhou dobu. Kazatelna byla umístěna vždy tak, aby účastníci bohoslužby všichni dobře slyšeli hlas kazatele. Proto původní umístění kazatelny bylo jinde. Stávala přibližně v polovině severní stěny kaple, tam, kde později byl umístěn barokní oltář svaté Kateřiny, přibližně naproti panské oratoři. Později byla přemístěna a nyní se nalézá na severozápadním okraji osmibokého kněžiště mezi okny.

Obr. 10: Kazatelna

Tělo kazatelny spočívá na dřevěné vysoustružené noze přecházející v mísu. Na třech polích v nikách jsou malované postavy sv. Petra, sv. Salvatora a sv. Pavla (viz Obrazová příloha, G). Vedle sv. Petra je datum vzniku kazatelny, rok 1606. Na kazatelnu se vystupuje po schodišti, jehož zábradlí je vyzdobeno ornamenty s rostlinnými úponky a podle zvyku v protestantských kostelech jsou na něm německy psané citáty z bible. Nad kazatelnou je umístěna stříška

osmibokého tvaru, zdobená vyřezávanými štíty a vybíjenými ornamenty. Co se týká slohového pojetí, je shodné s panskou oratoří, stejně jako typ písma a datování (1606).

10.2.3 Panská oratoř

Panská oratoř je co se týče uměleckého provedení a výzdoby hned na druhém místě za hlavním oltářem. Je to místo pro sledování bohoslužby panstvem, případně jeho nejbližšími vzácnými hosty. Honosná výzdoba má charakterizovat nadřazenost majitelů panství a jejich rodin nad služebnictvem, jemuž byl určen spodní prostor kaple. Přístupná byla oratoř z odpočívadla na postranním schodišti ze starého zámku.

Obr. 11: Panská oratoř

Roku 1774 byl vybudován přístavek k oratoři, který vznikl jako propojení s varhanní kruchtou. Tento přístavek se snažil zachovávat styl oratoře, ale byl daleko jednodušší a prostší (viz Obrazová příloha, I). Přístavba vznikla zřejmě až po vybudování dalšího křídla zámku a jeho autorem byl panský stavitel J. J. Kunze. Při generální rekonstrukci v 80. letech 20. století byl se souhlasem Krajského památkového ústavu přístavek odstraněn a dnes tedy není oratoř a varhanní kruchta propojena. Vstup do oratoře je tedy možný pouze ze starého zámku.

Oratoř je umístěna u jižní stěny kaple a nesou ji tři štíhlé toskánské sloupy na podstavcích. Ty zdobí lidské a lví hlavy.

Vrchnost se účastnila bohoslužby z prostorů za dvěma dvojicemi oken, pod nimiž je pásmo čtyř prázdných nik s mušlemi. Boční stěny jsou zdobeny jednodušeji a mají pouze jedno okno. Spodní část je vysoká 2,7 m. Na ní spočívá hlavní část oratoře. Původně byla rozčleněna na dvě části třemi štíhlými zdobenými sloupy. Řezbářská výzdoba je tvořena římsami s kováním, pilastry a sloupy s kanelováním, zdobené ještě vybíjením.

Výška střední, hlavní části je 2,55 m. Uvnitř oratoře je bohatě zdobený kazetový strop inspirovaný italskými vlivy – jsou zde vyobrazeny misky s ovocem, květinové motivy a mušle. Z původního bohatého vnitřního zařízení se nic jiného nezachovalo.

Nad střední a hlavní částí oratoře uprostřed je umístěn horní díl, ukončený rozeklaným renesančním segmentem, typickým pro pozdní renesanci. Jeho výška je 175 cm. Ve dvou polích nástavce, zakončených půlkruhovým obloukem, se nacházejí malované erby Redernů (vlevo)

a Šliků (vpravo) a nad nimi je na římse letopočet 1606. Po stranách jsou menší tabulky s citáty z Písma, ohraničené jemným mřížováním.

Vysoká dekorativnost celkového vzhledu oratoře je dána rovnováhou řezbářské a malířské práce, které spolu tvoří vyvážený celek.

10.2.4 Varhanní kruchta

Varhanní kruchta zabírá celou východní část kaple.

Podpírají ji tři sloupy stejného vzhledu jako ty, které podpírají oratoř. Přesto, že tyto tři sloupy opticky rozčleňují kruchtu na čtyři díly, je na ní umístěno pět obdélníkových polí, v nichž nacházíme pět biblických výjevů. U tří prostředních zůstaly zachovány německy psané texty s výňatky z Písma. Autora těchto maleb neznáme. Víme jen, že jako předlohu k těmto malbám

použil ilustrace Josta Ammana. Výjev v druhém poli zleva je přesnou kopií dřevorezu, který vytvořil Amman pro německou Feyrabendovu bibli. [5, 29]

Obr. 12: Varhanní kruchta

Roku 1774 došlo k propojení kruchty s oratoří vybudováním přístavku. Kruchta byla tedy přístupná z oratoře a naopak. Od 80. let, kdy byl přístavek zrušen, jsou kruchta i oratoř samostatnými částmi, přístupnými každá odjinud.

Původní varhany se nezachovaly a byly nahrazeny roku 1741 dílem Bedřicha Semráda z Prahy (viz Obrazová příloha, J). Ale ani tyto varhany dnes v kapli nespátříme. V 80. letech byly totiž do kaple instalovány moderní varhany z Krnova, které však bohužel do interiéru kaple svým moderním vzhledem nezapadají. Jde o hrubé porušení historického rázu celkového prostoru.

Uprostřed varhanní kruchty je dnes umístěn bohatě vyřezávaný barokní oltář svaté Kateřiny, respektive jeho zachovalá část. Dříve stával mezi okny, ale po jeho restauraci, kdy už nebylo možné zachránit jeho malovanou část, byl umístěn na kruchtu.

Řezbářské práce na varhanním prospektu provedl řezbář Jan Josef Kopsch z Chrastavy. Malířská výzdoba kruchty s výjevy z Písma a biblickými texty pod obrazy připomíná výzdobu protestantských chrámů ve Slezsku. Tak, jak se zachovala např. v kostelech míru (Friedenskirchen ve Svídnici a Javoru) nebo v kostelech milosti (Gnadenkirchen v Jelení Hoře).

10.2.5 Oltář sv. Kateřiny

Jedná se o cizorodý prvek v čistě renesančním interiéru. Jde o barokní dílo, které pochází z druhé poloviny 17. století. Původně byl umístěn v kostele ve Stráži nad Nisou. Do zámecké kaple byl přenesen roku 1727 a postaven naproti panské oratoři. Spočíval na dřevěné menze. Oltářní obraz sv. Kateřiny byl umístěn na pětiúhlém vyřezávaném širokém rámu. Tento obraz byl však značně poškozen a nepodařilo se ho restaurátory zachránit. Dnes je malovaná část zakryta, takže můžeme obdivovat pouze bohatý rám, jenž je vynikající řezbářskou prací. Umístění oltáře se změnilo – z prostoru mezi okny naproti oratoři byl přenesen na varhanní kruchtu.

10.2.6 Kazetový strop

Pochází z období výstavby zámecké kaple. Jeho plocha je rozčleněna sítí spojovacích trámčů do šesti řad, v nichž se nalézají 42 pravoúhlých polí. Tato pole jsou vyzdobena v křížení i jejich středech různými zdobnými prvky, obvyklými v období renesančního stylu, např. šišky, rozety, květy a další. Uprostřed každého pole jsou zlatené šišky. Výzdoba stropu je velmi pestrá, umělec použil výrazných barev, např. bílé, červenohnědé, žluté a hnědé.

Obr. 13: Kazetový strop

Umělecko – historický rozbor vybavení a výzdoby interiéru redernovské kaple vede k úvahám, že se na řezbářských a malířských pracích podíleli vynikající umělci, kteří v severních Čechách tehdy ještě nežili. Mělo by tedy jít o cizí umělce.

Z různých příznaků lze usuzovat, že oratoř a kazatelna pochází z dílny saských umělců. Hlavní oltář, strop a varhanní kruchta lze považovat za výsledek práce řezbářů a malířů původem ze Slezska holandského původu usdlých ve Vratislavi [6, 8].

Interiér redernovské zámecké kaple je popřením názoru, rozšířeného mezi dnešní laickou veřejností. Ten spočívá ve zjednodušeném tvrzení, že všechny protestantské modlitebny a kostely nutně mají jednoduchý prostor bez výzdoby, která by rozptylovala věřícího. To platí pouze o reformované kalvínské konfesi, rozšířivší se ze Švýcarska. Tento názor na výzdobu přijali i Čeští Bratři a pietisté v Lužici v Ochranově (Herrnhut). Zcela jinak se dívá na výzdobu

modliteben a chrámů luterská protestantská konfese, rozšířená mimo jiné i v Dolním Slezsku. Zdejší protestantské chrámy ve Svídnici, Javoru, tzv. kostely milosti (Gnadenkirchen) a další menší, si v ničem v interiéru nezadají s honosnými barokními katolickými chrámy, pokud se týče řezbářské výzdoby, obrazů a podobně. To tedy na vysvětlenou k nádhernému interiéru původně protestantské zámecké kaple vzniklé v období Redernů.

10.3 Věž

Pozornost návštěvníků Liberce, kteří procházejí poblíž centra města, upoutává věž, která nyní poměrně nápadně vybíhá směrem severovýchodním mimo uzavřený areál zámeckého komplexu. Vznikla současně se stavbou starého zámku a zámecké kaple. Na starých zobrazeních zámku je možno pozorovat, že byla součástí původního opevnění. Sloužila jako bašta, jednak jako zvonice a snad i vězení. Je oválného půdorysu, z lomového kamene a omítnuta. Na plechové střeše se nachází větrná korouhvička s letopočtem vybudování 1604 a hvězda s dvojitým křížem.

Obr. 14: Věž

10.4 Nosticovské křídlo

Nosticovské křídlo bylo vybudováno roku 1609 jako přístavba ke starému, tj. redernovskému zámku od hraběnky Mikulášky Šlikové, sestry Kateřiny z Redernu. V letech 1785 – 1786 tu byly provedeny stavební úpravy a podobně roku 1852–1854 v souvislosti s novou funkcí budovy. Jde o renesanční stavbu jednoduchého obdélníkového půdorysu.

Obr. 15: Nosticovské křídlo

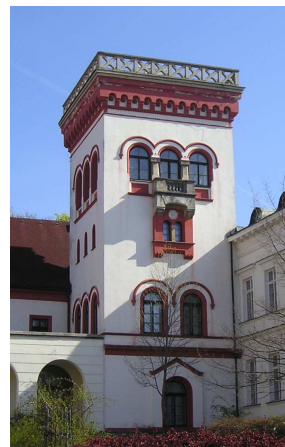
Jedná se o dvoupodlažní budovu, navazující na starý zámek s kaplí. Také kaple byla odtud přístupná. Průčelí budovy je obráceno směrem do nádvoří, tj. na jižní stranu. Odvrácená část křídla hledí k severu. Omítka je zdobená bosáží. Na východní straně navazuje na toto křídlo později vybudovaná mohutná věž.

Na jižní straně obrácené do parku v přízemí vidíme arkádovou chodbu, která je dnes zasklená. První poschodí hledí do nádvoří osmi obdélníkovými okny. Nad jejich řadou se vypíná jednoduchá atika. Stavba je přikryta sedlovou střechou.

V přízemí jsou místnosti, zakončené křížovou klenbou, v prvním poschodí pak pouze ploché stropy. Na východním příčném traktu jsou zbytky malovaných stropů, patrné ještě roku 1929. Úpravy z 19. století mají empírovou podobu.

10.5 Spojovací věž

Jako spojovací prvek mezi nosticovským křídlem a později vybudovaným novým zámekem je věž. Jedná se o vysokou hranolovitou stavbu, která převyšuje o dvě podlaží obě budovy. Vznikla při rozsáhlých úpravách celého zámeckého komplexu v letech 1852 – 1854 podle plánu Friedricha Augusta von Stache. Je opatřena ve čtyřech podlažích okny. Nejvyšší řada oken je zakončena půlkruhovými oblouky. Věž zdobí římsy a vodorovnou střešní plochu lemuje zdobené zábradlí.

Obr. 16: Spojovací věž

10.6 Nový zámek

Nejnovější zámecké křídlo vzniklo v letech 1773–1776 po nástupu hraběte Kristiana Filipa Clam – Gallase do držby panství roku 1770. Vzniká nový zámek, zvaný též zahradní nebo letní, protože se zde zdržovala šlechta převážně v letních měsících. Stavebník si pozval na vypracování plánu a řízení celé stavby libereckého stavitele a architekta Jana Josefa Kunzeho.

Celý zámecký komplex po výstavbě letního zámku nabyl úplně nového půdorysu. Jako vzor měl posloužit zámek Clam – Gallasů v Luštěnicích (viz Obrazová příloha, O). Tento barokní zámek s panstvím koupil roku 1774 Kristian Filip Gallas a připojil je k panství Horky

nad Jizerou. Obec leží jižně od Mladé Boleslavi.

V Karpašově publikaci se uvádí, že jde o Neštěmice, což je omyl.

Stavba nového zámku se jeví jako dvoupodlažní pavilon s mansardovou střechou. Jižní strana do nádvoří hledí třemi rizality, z nichž hlavní byl prostřední. Tyto rizality jsou zakončeny trojúhelníkovými štíty. Dvě řady oken jsou zdobeny římsami, z nichž horní jsou

nejzdobnější. Původně měla budova od jihu v přízemí tři vchody. Prostřední vedl úzkým předpokojem do sálu. Průčelí bylo vyzdobeno štukaturou.

Interiéry nového zámku a jejich výzdoba byly prací významných pražských umělců. Pracovalo se tu podle návrhu francouzského architekta Louise Greniéra z Amiensu, působícího v Praze. Štukatury velkého sálu i čtyři velké lustry a kamna zhotovil pražský štukatérský mistr původem z Itálie, Josef Bossi, krby Jan Jedlička a mramorářské práce František Lauermann. Místnosti byly také vyzdobeny pestrými nástěnnými malbami, zejména v přízemí a zobrazovaly krajinové motivy, které maloval Filip Laubner z Liberce. Ten také pracoval v ložnicích prvního patra, ovšem pod Greniérovým vedením (viz Obrazová příloha, K, L).

Nový zámek v této podobě ve slohu rokokového klasicismu byl občasným sídlem rodiny Clam – Gallasů, a dokonce zde přebývali vzácní hosté z řad evropských panovníků. Dne 10. září 1833 zde pobyl ruský car Mikuláš I. [5, 61]. Tato podoba nového zámku se zachovala až do poloviny 19. století. Dosavadní budovu ve stylu rokokového klasicismu přebudoval vídeňský architekt Heinrich Ferstel. Pracoval podle plánů Friedricha Augusta von Stache v duchu romanticko – klasicistního slohu s mnohými novorenesančními motivy. Hlavní jižní vchod byl opatřen přistavěnou třídlnou arkádou na čtyřech štíhlých sloupech. Z prvního patra byla na ni přístupná vyhlídková terasa. Hlavní sál po umělecké stránce zůstal však skoro nezměněn. Tato místnost, osvětlená velkými okny, nalézající se v samotném středu budovy, byla vyzdobena na stropě i na stěnách Bossiho štukaturami s typickými znaky klasicismu: festony, girlandami a rokaji. Nade dveřmi byly osazeny reliéfy s putty ve hrách, tanci a zpěvu. Zatímco strop byl bílé barvy, stěny pokrývalo v kontrastu k bílé zelené mramorování. Nezbytnou součástí tohoto panského sídla a jeho interiéru byla zdobená kachlová kamna a honosné lustry. Rok 1927 a necitlivá přestavba na úřední byty většinu této původní vnitřní budovy zničila.

Obr. 17: Nový zámek

11 Zámecký park

Ke komplexu zámeckých budov patřil už na počátku 16. století též upravený zámecký park o rozloze téměř 4 hektarů. Založila ho již Kateřina z Redernu. Park však vzal zsvě v 90. letech 19. století a musel ustoupit rostoucí městské zástavbě. Značnou část také odkrojily ulice Gutenbergova a Komenského. Jen malé zbytky připomínají tento rozsáhlý anglický park s mohutnými stromy. Parková úprava původně sahala až k panskému dvoru ze 16. století v Jablonecké ulici. Pak byly jednotlivé části parku prodávány. Kupovali je příslušníci libereckých zámožných rodin na stavební parcely. Na území bývalého parku vyrostla také rozložitá budova české menšinové školy z roku 1935. Dnes tato budova slouží Technické univerzitě v Liberci. Značnou část parku zabralo též v roce 1950 letní kino, jemuž padla za oběť řada staletých stromů. Tento prostor je dnes již dávno opuštěný. [1, 268]

Při rekonstrukci Stavoprojektem v 80. letech bylo pamatováno i na prostor parku, zejména čestného dvora. Sem byly převezeny některé podkrušnohorské plastiky a dominantou dvora se stal štíhlý obelisk, tyčící se v parku dodnes. Autorem návrhu parkové úpravy byl zahradní inženýr Josef Volf z libereckého Stavoprojektu.

V dnešní době připomíná park pouze zlomek prostoru, rozkládající se podél Gutenbergovy ulice, a také prostor čestného dvora, který dodnes nese prvky zahradní úpravy s cestičkami a upravovanou zelení.

12 Dnešní stav

V dnešní době je zámek veřejnosti nepřístupný. Možnost prohlídky je značně složitá a naskýtá se na zvláštní povolení pouze po dohodě s vedením firmy Ústí Development, jež je v současné době majitelem zámku. Jedinými návštěvníky zámku jsou tedy dnes autoři umělecko-historických studií, novináři, případně svatebčané. Ti mají možnost složit svůj manželský slib v redernovské kapli z počátku 17. století, ovšem za určitý poplatek. Kaple je totiž jedinou dochovanou původní částí zámku, která má vysokou umělecko-historickou hodnotu. Svatba pro snoubence a svatební hosty může být v těchto prostorech nezapomenutelným zážitkem. Kaple pravděpodobně v dnešní době již není vysvěcena, proto jde o svatby světské, nikoli duchovní, a ani bohoslužby zde již nejsou konány.

Za účelem komplexnosti této bakalářské práce mi byla se svolením firmy umožněna prohlídka zámku. Fotografovat však v žádné části zámku (kromě kaple) mi nebylo dovoleno.

Vstup do zámku je možný pouze ze strany od Oblastní galerie, která se zámkem sousedí a nachází se ve společném parkovém areálu. Tento park je sice přístupný veřejnosti, ale bohužel se stává cílem procházek majitelů psů, či vandalů, kteří ničí pozůstatky původní parkové úpravy (otrhané střešní tašky ze zídky obklopující park, poházené odpadky po cestičkách i mimo ně atd.). Údajně se pod povrchem parku nacházejí podzemní chodby a kryt. Tato informace ale není podložena. Nápadným prvkem v zahradě je špičatý obelisk.

Do interiéru zámku se dostaneme hlavním vchodem, situovaným ve střední části dnes prosklených arkád nosticovského křídla. Díky nim proudí do vstupní chodby velké množství světla, ovšem téměř bezúčelně, protože chodba je prázdná. Celé nosticovské křídlo zámku bylo upraveno pro vzorkovnu skla firmy Skloexport, což je patrné pro množství skleněných vitrín (dnes už prázdných), zrcadel a několik skleněných lustrů – jak už z barevného, tak čirého skla, umístěných na chodbách.

Podlahy v nosticovském křídle jsou dnes pokryty většinou kobercem, takže nelze posoudit, zda jsou dochovány původní parkety, s největší pravděpodobností však nejsou. Rovněž stěny a stropy byly zakryty, a to hladkou omítkou a malbou, většinou v tmavě modré či šedé barvě, z důvodu lepšího vyniknutí skleněných exponátů. Takže zbytky původní malby, spatřené ještě roku 1929 K. F. Kühnem, již dnes v této části nenalezneme, stejně tak původní klenuté zakončení stropů v přízemí. Osvětlení v místnostech většinou zajišťují moderní bodové lampy, dodnes mířící na (prázdné) vitríny.

Z prvního patra nosticovského křídla lze vyjít po točitém kovovém schodišti, které opět nepatří do původního zařízení, na spojovací věž. V patře věže, které převyšuje okolní budovu, je možné se zastavit na odpočívadle a prohlédnout si pravděpodobně jediný pozůstatek původní výzdoby věže. Tím je kamenné okružní kolem oken se zbytky pravděpodobně původní malby.

Vstup na věž je umožněn z moderní prosklené pyramidy. Z věže se naskýtá možnost vidět shora celý zámecký areál i s parkem. Střecha redernovského a nosticovského křídla je z červených tašek, nový zámek pokrývá střecha z kovových plátů a dobře patrná je starší sedlová střecha nad zámeckou kaplí.

Rozhlédneme-li se do okolí, můžeme tušit, kam až dříve sahal rozsáhlý anglický park, o němž se zmiňujeme výše. Dnes je tento prostor zakryt domovní zástavbou. Naopak prostor za novým zámkem, kde bylo dříve letní kino, je dnes prázdný.

Pohlédneme-li směrem do centra Liberce, spatříme rozličné množství stavebních stylů, které při tomto pohledu shora působí nejednotně, bohužel až neesteticky. Nejblíže zámku spatříme honosný hotel Zlatý lev v secesním stylu, jehož průčelí je skutečně chloubou liberecké secese. Hned za ním vystupuje rozsáhlá skleněná budova obchodního domu Plaza kvádrového tvaru, opatřená nápisy s názvy obchodů. Za ní, vzosně vyhlížející, tyčí se věž novogotické liberecké radnice (viz Obrazová příloha, P).

Po přesunu do nového – zahradního zámku zjistíme, že ani zde nezůstala zachována původní podoba místností. Dnešní interiér se nese v podobném duchu jako nosticovské křídlo – vše je přizpůsobeno sbírce skla, která zde byla vystavena. Ani zde tedy neobjevíme žádné pozůstatky původní štukatury, malby, nebo snad dokonce kachlová kamna či honosné lustry, které se vyjímaly na pozadí zelených mramorových stěn. Jedna věc je však i dnes jistá: díky velkým oknům proudí do tohoto pavilonu velké množství světla, a to dodává tomuto křídlu zámku skutečnou atmosféru „letního“ sídla.

Jako další část navštívíme nejstarší zámecký pavilon: redernovské křídlo. Projdeme znovu prosklenými arkádami nosticovského křídla a vstoupíme do největší části libereckého zámku. Zde již zaznamenejme drobné změny, zejména při pohledu na stropy, které jsou většinou klenuté, avšak nátěr je nyní bílý. Těžko říci, zda jsou stropní klenby původní ze 17. století, nebo zda byly zbudovány během rozsáhlé rekonstrukce na konci 20. století. V redernovském křídle se již nesetkáme s výstavními prostory pro vzorkovnu skla. Naopak, tato část sloužila jiným účelům. Jednalo se především o reprezentační a společenské prostory, ve kterých se uzavíraly smlouvy s významnými klienty a také honosné ubytovací zařízení.

V přízemí redernovského křídla procházíme dlouhou chodbou a vstupujeme do jednotlivých dveří, z nichž každé jsou opatřeny názvem salonku a firmou, případně významným klientem, který nechal tuto místnost zařídit. Jedná se o salonky: Španělský, Italský, Německý, Anglický a Český. Každý z nich je zařízen ve stylu typickém pro danou zemi, vystihujícím atmosféru daného národa. Stěny dodnes zdobí obrazy, parkety jsou pokryty kobercem. Interiéry jsou dodnes doplněny různými drobnými doplňky a např. i telefonem, takže lze předpokládat, že jejich stav od 90. let 20. století zůstal téměř nezměněn.

I další místnosti v tomto křídle se nesou ve společensko - reprezentativním duchu. Veliké sály mají většinou ve svém středu veliký kulatý stůl, obklopený mnoha židlemi, či polstrovanými křesílky. V 90. letech toto vybavení muselo působit velmi luxusně. Podlahy v tomto křídle jsou pokryty koberci jen zčásti, většinou se jedná o parkety, které pravděpodobně pochází z doby rekonstrukce – konec 20. století. Ve dvou rozměrných společenských místnostech můžeme dokonce spatřit krásné parkety, zdobené technikou intarzie (jde o vkládání dřeva do jiného druhu dřeva, které tvoří barevné rozdíly obrazců, jež jsou takto vytvářeny). V jedné této místnosti je základní parketová plocha z tmavého dřeva, do něhož je vkládáno světlé dřevo, vytvářející květinové motivy. Ve druhé místnosti je to obráceně: tmavé květiny na světlém pozadí. Údajně se jedná o parkety z Pražského hradu z doby prezidenta Gustava Husáka.

Další dvě místnosti mají podobu luxusních kanceláří. Jedna z nich působí jako předpokoj do druhé, hlavní kanceláře. Obě místnosti jsou vybaveny luxusním nábytkem – kopiemi historických kusů (křesílka, stolky, skříně, psací stoly).

V předpokoji je nejstarší odkrytá nástěnná malba na celém zámku. Jedná se pouze o výřez malby, takže nelze posoudit, co na ní je, ale pravděpodobně se jedná o ozdobné ornamenty s rostlinnými motivy. Zbytek stěny je zakrytý a bíle natřený. Velice významným prvkem v této místnosti je velké obloukovité okno, které je pozůstatkem po dřívějším hlavním vstupu do zámku. Při pohledu zvenčí vidíme původní kamenný portál se dvěma zdobnými štíty v horních rozích. Malba na stěně uvnitř se tedy nacházela v první místnosti, do které bychom na počátku 17. století vešli při vstupu do zámku. Tato část zámku byla dříve přízemím, až později byl okolní terén snížen a dnes při pohledu od centra města hodnotíme tuto část jako první patro.

Ve druhém patře redernovské části se nachází ubytovací prostory pro tehdejší klienty a obchodníky se sklem. V přízemí směrem k zámecké kapli je dodnes vybavená restaurace a bar, sloužící dříve náročným návštěvníkům, avšak dnes již také prázdná.

A konečně se dostáváme k nejzajímavějšímu a nejpůvodnějšímu objektu v celém zámeckém komplexu, a tím je zámecká kaple. Ta se dochovala i přes požár, přestavby a rekonstrukce zámku. Kaple je také jediným interiérem v zámku, kde je návštěvníkovi dovoleno fotografovat. Dnešní stav kaple téměř přesně odpovídá původnímu rozložení, pouze s drobnými změnami. Hlavním prvkem, který rozhodně upoutá pozornost návštěvníka, jsou moderní varhany, umístěné na původní kruchtě. Varhany nezachovávají historický ráz, a proto působí v tomto interiéru velmi cizorodě. Navíc při svatebních obřadech stejně nejsou používány, protože údajně

hrají falešně. Hudba při svatbách je tedy zprostředkována elektronicky. Další změnou je také umístění a vzhled oltáře sv. Kateřiny. Ten již dnes není na svém původním místě zprava od kazatelny, ale zaujímá místo na varhanní kruchtě. Jeho původní podoba již nyní není dochována. Namísto obrazu sv. Kateřiny dnes hledíme na vyčalouněnou plochu v honosném, zlaceném rámu. Pouze drobná malba v horní části oltáře zůstala zachována. Rovněž některé části hlavního oltáře jsou již dnes nedochované a zakryté šedými deskami. Kazatelna, oratoř i varhanní kruchta jsou v zachovalém stavu, stejně jako zdobený kazetový strop. Podlaha ani okna původní nejsou. Původně měly prý okna zdobit vitráže s výjevy z Erbenovy Kytice, které se však nakonec zdály realizátorovi příliš morbidní. Dnes jsou okenní tabulky vyplněny obyčejným čirým sklem.

Kaplí končí prohlídka, která byla provedena za účelem komplexnosti této práce.

K zhodnocení prohlídky můžeme říci, že zámecká kaple je skutečně jedinou dochovanou původní částí zámku. Její jedinečnost není dána pouze vztahem k zámku samotnému, ale hraje svou roli v celém Libereckém kraji, v němž je jednou z nejstarších kaplí v původním stavu.

13 Vyhlídky do budoucna

Současný majitel zámku zatím nezrealizoval žádné plány, týkající se využití zámku. Objevily se úvahy o přestavbě zámku na luxusní hotel, či jeho využití k různým školícím pobytům pro sdružení a firmy. Realizace těchto plánů by však vyžadovala vysokou finanční investici. V dřívějších dobách se uvažovalo i o výstavních prostorách, zámek by mohl být přidruženým komplexem k budově Oblastní galerie a poskytovat prostory k vystavování všeho druhu umění. Ani tento plán však zatím nebyl uskutečněn a další výhledy nejsou známy. Některé nepodložené informace hovoří o možnosti prodeje zámku – ať už cizímu kupci, nebo samotnému městu Liberec, to však nemá dostatek financí na tuto koupi, o zámek by však velmi stálo. Vždyť je to jeden z prvních kamenných domů v Liberci, neodmyslitelně spjatý s historií města i celého kraje, kde se v dávných časech rozkládalo panství frýdlantsko-liberecké.

Ať už bude budoucnost libereckého zámku jakákoliv, jisté je, že jeho údržba a potřebné rekonstrukce vyžadují neustálý přísun financí, a to bude potřeba i v dalších letech a desetiletích. Nezbyvá nám než doufat, že v blízké době najde zámek své využití, a že se jeho brány jednou otevrou veřejnosti.

14 Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se snažila na základě dostupného materiálu vypracovat komplexní pohled na minulost i současný stav libereckého zámeckého areálu. Nebyla to práce jednoduchá. Písemné práce, uvedené v literatuře, jsem se snažila vzájemně porovnávat a konfrontovat. Nezůstala jsem pouze u literatury, ale snažila jsem se poznat stav jednotlivých částí objektu osobně a vytvořit si svůj vlastní pohled. Zejména k prohlídce interiéru jsem se dopracovávala se značnými potížemi a dosti složitým jednáním se zástupci dnešního soukromého majitele.

V první části své práce jsem považovala za velmi nutné seznámit s nejstarší minulostí zdejší krajiny, v níž se nachází město Liberec. Také přehled šlechtických rodů, které se podílely na výstavbě jednotlivých částí zámku, se mi zdál jako důležitá část práce.

Vysledovala jsem stavební vývoj zámku v jednotlivých historických etapách, všímala si znaků uměleckých slohů, které v těchto etapách převládaly a byly na stavbě zámku použity.

Hlavní část bakalářské práce tvoří popis jednotlivých částí zámeckého areálu na základě literatury a mé osobní zkušenosti při prohlídce. Literatura byla nezbytným pomocníkem zejména pro získání informací o dřívější podobě zámeckých interiérů, které již dnes tehdejší podobu nenesou. Osobní prohlídka zámku přispěla k vytvoření uceleného náhledu na současný stav zámku a bylo možné při ní sledovat změny, provedené v době poslední rekonstrukce zámku. Zároveň vedla tato prohlídka k úvahám o budoucích možnostech využití zámku, ať už současným, nebo případným dalším majitelem.

Nesplnila bych svůj úkol, kdybych v práci nepojednala o velmi složité současné situaci, ve které se zámek nachází. Z mého hlediska je to situace velmi neutěšená a tento názor jistě sdílí většina liberecké veřejnosti. Zámek je neodmyslitelnou dominantou města, která si nutně žádá být nikoliv mrtvou rekvizitou města, ale živým centrem společenského, kulturního i politického života ve městě. Je neoddiskutovatelnou skutečností, že historická památka, která neplní nějakou, byť jakoukoliv funkci a není živá, daleko rychleji chátrá přes vynaložené finanční prostředky na údržbu. To se týká i zámku. Domnívám se, že ve stotisícovém městě by se našla řada možností, jak stavbu využít. Není nemístný názor, že by se zámek měl stát majetkem města, a že by představitelé obce měli najít finanční prostředky k zakoupení stavby, neboť o prodeji majitelská firma prý uvažuje.

Moje vize, jak liberecký zámek učinit funkčním objektem, plným života po všech stránkách, je zřejmě náročná. Představuji si, že by část mohla sloužit jako další prostory nedaleké Oblastní galerie a bylo by možné umístit tam díla, která jsou dosud v depozitářích. Jde konkrétně o nový zámek s velkými, světlými místnostmi, kde by bylo možné umístit stálou výstavní expozici, nebo by se zde nabízela možnost úpravy prostorů pro konání sezónních výstav.

Další části zámku se přímo nabízejí k využití pro konání různých konferencí a shromáždění, organizovanými vedením města i občanskými sdruženími a organizacemi. Vždyť mnohé velké sály na zámku jsou již teď upraveny tak, že by nevyžadovaly k tomuto účelu příliš mnoho změn a finančních prostředků.

Zcela určitě by další část zámku (druhé patro redernovské části) mohla sloužit jako hotelové zařízení, k čemuž už v minulosti byly jisté podmínky vytvořeny. Myslím, že v dnešní době je možnost hotelového ubytování na zámku velmi populární záležitostí a jistě by bylo i v libereckém zámku turisty vyhledáváno.

Klenot zámku, redernovská kaple, by neměla zůstat bez možností, aby ji shlédlo co největší množství návštěvníků. Představuji si, že by zde měla vzniknout stálá průvodcovská služba, která by fundovaně informovala o jednotlivých částech kaple a nesmírné ceně tohoto renesančního skvostu.

Dále se domnívám, že by část zámku velice dobře posloužila jako sídlo reprezentativního libereckého informačního střediska, se službami pro návštěvníky města. Součástí nabídky služeb informačního střediska by byla výše zmíněná možnost prohlídky zámecké kaple s průvodcem.

Samozřejmě si představuji zkulturnění stávajícího zanedbaného zbytku zámeckého parku a jeho pojetí jako oddychové zóny pro obyvatele města, která je v zastavěném centru velmi potřebná a vzácná. Vždyť každý metr čtverečný v této lokalitě má obrovskou finanční hodnotu, a proto bývá využit jinak než jako „prázdné“ místo. Proto by byl tento park vzácným a jistě vyhledávaným prostorem.

Předpokladem pro vytvoření kladného povědomí veřejnosti o zámku je dosud neexistující důkladná publikace o objektu, o jeho minulosti a současnosti s kvalitní fotodokumentací i historickými vyobrazeními. Pro tento počín je v Liberci řada příležitostí, které však zatím nebyly využity. Půjde-li dnes návštěvník Liberce do informačního centra a bude se zajímat o jmenovaný objekt, odejde pouze s pohledem, zachycujícím zámek v zimním období. Informace žádné, ani sebemenší materiál.

Podle mých poznatků je tato bakalářská práce zatím nejrozsáhlejším materiálem, zachycujícím zámek po všech stránkách. Byla bych ráda, aby mohla v budoucnu posloužit ke studijním i jiným účelům. Zároveň doufám, že až bude toto téma opět samostatně zpracováno, bude moci autor práce na rozdíl ode mne s uspokojením představit zrealizované smysluplné využití zámku.

15 Seznam použité literatury

1. ANDĚL, Rudolf a kol. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 3, Severní Čechy*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1984.
2. ANDĚL, Rudolf. *Hrady a zámky Severočeského kraje*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1962.
3. DVORSKÝ, Jiří a kol. *Dějiny českého výtvarného umění II./2*. Praha: Akademia, 1989.
4. HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty: Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti. 1-3. 2.* vydání. Praha: Akropolis, 1992-1994. ISBN 80-85770-11-3.
5. KARPAŠ, Roman. *Kniha o Liberci*. 2. vydání. Liberec: Dialog, 2004. ISBN 80-86761-13-4.
6. KUBÁT, Bohumil. *Liberecký zámek*. Liberec: Česká beseda, 1980.
7. KÜHN, Karl. *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*. Prag: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1934.
8. NEVRLÝ, Miloslav. *Kniha o Jizerských horách*. 1. vydání. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1976.
9. PALACKÝ, František. *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Praha: Mazáč, 1939.
10. PATOČKA, František a kol. *Jizerské a Lužické hory*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.
11. PEKAŘ, Ladislav. *Skleněný zámek Liberec: redernovské křídlo*. Liberec: Skloexport, 1989.
12. PROKOPOVÁ, Milada. *Skleněný poklad je na střepy. Prodaný*. Sedmička.cz [online]. 30. 9. 2010, [cit. 2011-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.sedmicka.cz/liberec-jablonec-nad-nisou/clanek?id=222295>>.
13. POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech. 2, K-O*. 1. vydání. Praha: Academia, 1978.
14. SCHMIDT, Ludvík. *Horní Branná*. Horní Branná: Osvětová beseda, 1980.
15. TECHNIK, Svatopluk. *Stavební památky města Liberce: Gotika, renesance, baroko*. Liberec: Česká beseda, 1984.

16 Přehled použitých odborných pojmů v textu

Arkáda	oblouk na svislých podporách (sloupech) a pilířích
Atika	zeď nad hlavní římsou stavby, kryjící pohled na střechu, končí rovně malými štítky apod.
Atribut	předmět symbolického významu, který je poznávacím znamením zobrazené osoby nebo bytosti
Balustráda	zábradlí z kuželek, baluster, někdy slepá a někdy provedená ve štuky, sgrafitu apod.
Bašta	hradební věž, součást opevnění v hlavní hradební zdi, umožňující boční střelbu
Bosáž	plasticky ztvárněné nebo v omítce napodobené kvádrové zdivo s vystouplým povrchem, hrubě přitesaným
Břevno	vodorovný pás uprostřed štítu
Feston	závěs z listů, květů, případně ovoce, propletený nebo zakončený stuhami
Intarzie	vykládání nábytku, podlah nebo celých obrazů většinou různobarevnými dřevy do dřeva, ale také slonovinou, perletí, želvovinou
Kanelování	žlábkování těla (dříku) sloupku
Kaplanka	obydlí nižšího kněze - kaplana
Kazety	čtvercové, osmiúhelníkové a jiné útvary s prohloubeným středem, vyplněným buď malbou, nebo plastickou rozetou
Kruchta	hudební kůr, neboli tribuna, o patro vyvýšená nad podlažím kostela, určená pro varhany, pěvecký sbor, hudebníky a umístěvaná nejčastěji protilehle k hlavnímu oltáři
Kružba	souměrný obrazec vyplňující nejčastěji oblouky oken, ale i v oknech, nesený pruty
Kunstbuch	kniha, obsahující vzory pro výtvarné umělce při výzdobě zdí a stropů
Lucerna	v architektuře věžičkovitý (válcový, hranatý) útvar nad střechou, zejm. nad kupolí, s okny, která přivádějí světlo otvorem do prostoru
Mansardová	dvojitě zalomená (střecha)
Mobiliář	různé druhy nábytku
Menza	obětní stůl oltáře
Nika	výklenek nejčastěji půlválcového tvaru o půlkruhové, nebo půleliptické základně

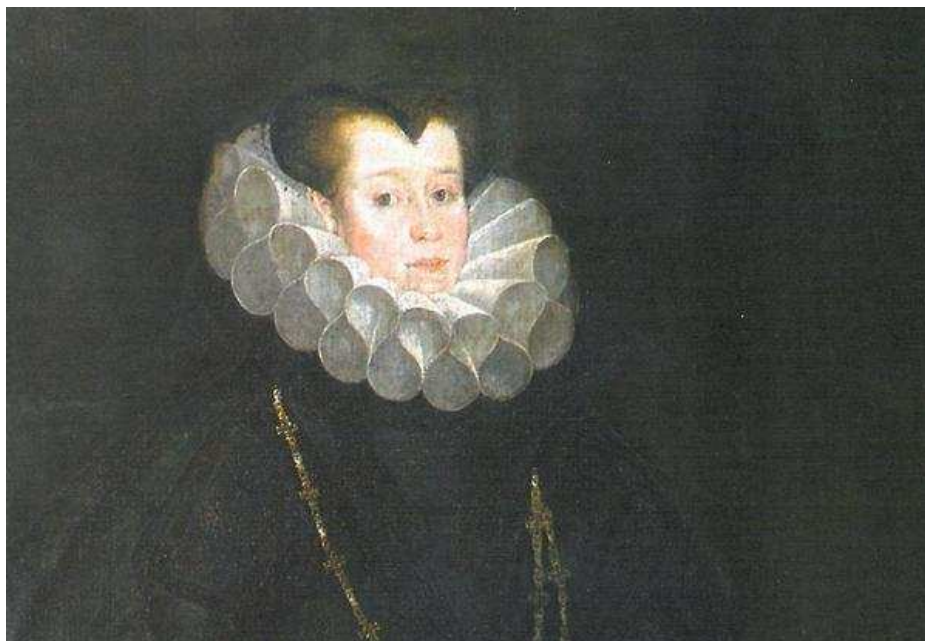
Oratoř	místnost, nebo prostor v přízemí či v patře, zpravidla na boku presbyteria, od ostatních věřících oddělená a opatřená vlastním vchodem
Ostrev	kmen stromu s ponechanými pahýly odsekaných větví, jehož se užívalo za útoku místo žebříku k zlézání hradeb
Pilastr	svislý architektonický článek, vystupující mírně z líce stěny, opatřený hlavicí a patkou
Pilíř	svislá zděná nebo z jiného kusu zhotovená podpora čtyřúhelného kruhového i jiného průřezu, buď s patkou a hlavicí nebo bez nich
Polychromie	mnohobarevnost, vícebarevné zbarvení plastik, architektonických článků nebo fasád
Portál	architektonické nebo plastické orámování otvoru dveří nebo vrat
Predela	součást oltáře, sloužící někdy k uložení ostatků, vpředu s podélnou deskou, zdobenou malbou řezbou
Presbyterium	kněžiště, prostor, v němž je umístěn hlavní oltář a od lodi je oddělen zpravidla triumfálním obloukem
Putto	označení nahého děcka podobného andílku, ale obvykle bez křídel, u nás samostatně nebo ve dvojicích, zpodobovaného v dekorativním sochařství, štuku i malbě baroka a 19. století.
Reliéf	sochařské dílo v ploše více nebo méně vystouplé, vyvolávající dojem trojrozměrnosti objemu, hloubky, prostoru atd.
Rizalit	část architektury, vystupující po celé výšce z líce průčelí, někdy jen zcela nepatrně, jindy až na hloubku jedné osy, zdůrazňující střed nebo kraje fasády
Rokaj	nesymetricky hřebínkový, často prokrajovaný ornament, charakterizující u nás rokoko, ve Francii vzniklý z mušle
Segment	ozdobný řezbářský prvek, např. nad oltářem
Štukatura	plastická výzdoba provedená technikou štuky (jemná maltová hmota vzniklá z mramorové nebo alabastrové moučky), rozšířená v renesanci a pak i v dalších slozích
Trakt	samostatná část rozsáhlé budovy
Vitráž	zasklení oken nebo stěn do olovených pásků, které proti světlu vytváří ornament nebo kontury zobrazených postav či jiných předmětů, složených z barevných skel

17 Chronologický vývoj Liberce a zámku v datech

13. – 14. stol.	počátky osidlování kotliny
1278	kupuje panství Fr. Rulek z Bibrštejna
1352	připomínány Rochlice, nejstarší část Liberce
1360	ves Liberec
1454	Liberec městečkem
1469	Liberec vypálen Jiřím z Poděbrad
1538	panský dům v Liberci
1551	umírá Kryštof z Bibrštejna
1558	kupují panství Redernové
1583	vystavěn redernský zámek
1591	nástup Kateřiny z Redernu
1603	stavba renesanční liberecké radnice
1604-6	stavba redernovské kaple
1609	vystavěno nosticovské křídlo
1615 (2. května)	požár zámku
1618	účast Kryštofa z Redernu v povstání proti Habsburkům
1620	útěk Kryštofa z Redernu do ciziny
1622	kupuje panství Albrecht z Valdštejna
1634	vražda Albrechta z Valdštejna v Chebu
1635	nástup Jana Matyáše Gallase
1757	smrt Filipa Josefa Gallase, nástup Clam-Gallasů
1773-6	vystavěn nový zámek
1785-6	přestavba starého zámku
1850-54	přestavba nového zámku a výstavba spojovací věže
1866	bitva u Hradce Králové
1882-3	Šaldovo divadlo
1888-93	nová radnice
1927	na zámku ubytovna zám. správy
1930	umírá František Clam-Gallas
1933	zámek zestátněn

1945	ředitelství Státních lesů a statků
50. léta 20. st.	Vysoká škola strojní a textilní
1963	úpravy nosticovského a nového zámku
1964-9	rekonstrukce (S. Technik)
1966	rekonstrukce kaple
1968	majitelem se stává Skloexport Liberec
1986-91	poslední rekonstrukce zámku
2006	koupě firmou Ústí Development

18 Obrazová příloha

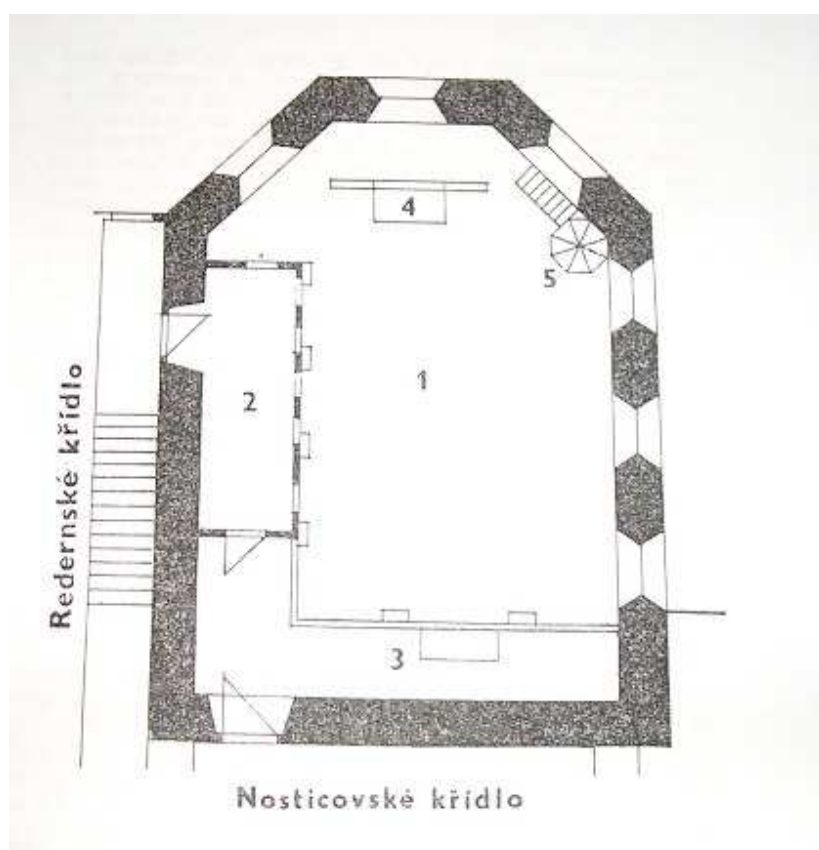
A) *Kateřina z Redernu*

B) *Výšivka s vyobrazením původní verze zámku*

C) Liberecké náměstí se starou radnicí (1603)

*D) Půdorys zámecké kaple. 1 - prostor kaple, 2 - oratoř,
3 - kruchta, 4 - oltář, 5 - kazatelna*

E) Detail střední části hlavního oltáře

F) Detail horní části hlavního oltáře

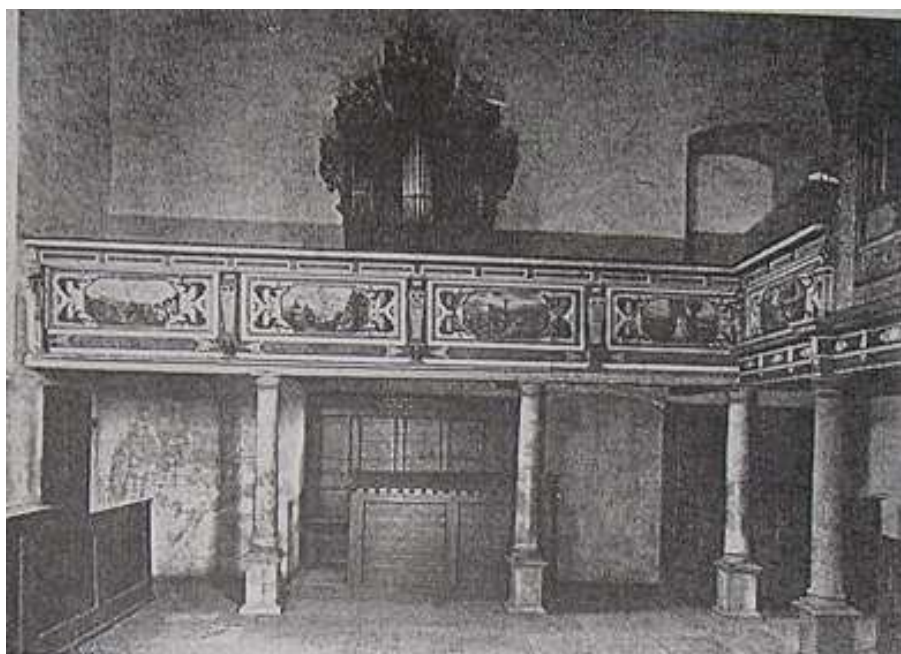
G) Detail kazatelny

H) Kaplanka, kaple a věž

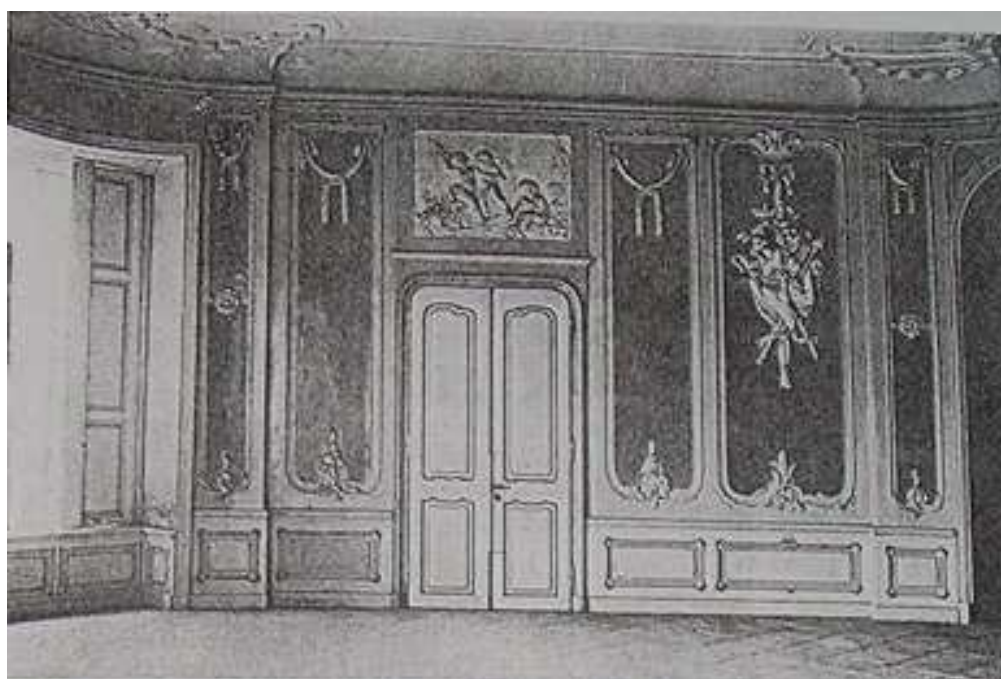
I) Oratoř před odstraněním přístavku

J) Kruchta se starými varhanami

K) Štukový reliéf "Tanec" nade dveřmi sálu v novém zámku (1776), dnes již nedochovalý

L) Pohled do sálu v přízemí nového zámku (1776)

M) Bosovaný portál se dvěma erby - bývalý vstup do zámku

N) Vzorkovna skla na zámku v době Skloexportu

O) Zámek v Luštnicích, vzor pro výstavbu nového zámku

P) Pohled ze spojovací věže zámku do centra města

19 Zdroje vyobrazení

19.1 Obrázky v textu

Obr. 1: <http://www.ohradech.eu/frydlant.html>

Obr. 2: <http://www.ohradech.eu/frydlant.html>

Obr. 3: <http://www.ohradech.eu/frydlant.html>

Obr. 4: <http://www.ohradech.eu/frydlant.html>

Obr. 5: <http://mojemesto.sedmicka.cz/liberec-563889.html>

Obr. 6: KARPAS, Roman. *Kniha o Liberci*. 2. vydání. Liberec: Dialog, 2004. ISBN 80-86761-13-4. Str. 61

Obr. 7: TECHNIK, Svatopluk. *Stavební památky města Liberce: Gotika, renesance, baroko*. Liberec: Česká beseda, 1984. Str. 13

Obr. 8: Foto: Lucie Vítová

Obr. 9: Foto: Lucie Vítová

Obr. 10: Foto: Lucie Vítová

Obr. 11: Foto: Lucie Vítová

Obr. 12: Foto: Lucie Vítová

Obr. 13: Foto: Lucie Vítová

Obr. 14: Foto: Lucie Vítová

Obr. 15: Foto: Lucie Vítová

Obr. 16: Foto: Lucie Vítová

Obr. 17: Foto: Lucie Vítová

19.2 Obrazová příloha

A) http://img.mf.cz/049/835/li_06_0807_60x80_cerna_pani.jpg

B) http://www.muzeumlb.cz/archiv/exp_mes/exp_mes_10_02.jpg

C) <http://img.geocaching.com/cache/c76e9a5f-18b1-4020-b84e-de6059719d5c.jpg>

D) TECHNIK, Svatopluk. *Stavební památky města Liberce: Gotika, renesance, baroko*. Liberec: Česká beseda, 1984. Str. 10

E) Foto: Lucie Vítová

F) Foto: Lucie Vítová

G) Foto: Lucie Vítová

H) Foto: Lucie Vítová

I) KÜHN, Karl. *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*. Prag: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1934. Str. 243

J) KÜHN, Karl. *Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*. Prag: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1934. Str. 243

K) KUBÁT, Bohumil. *Liberecký zámek*. Liberec: Česká beseda, 1980. Str. 12

L) KUBÁT, Bohumil. *Liberecký zámek*. Liberec: Česká beseda, 1980. Str. 12

M) Foto: Lucie Vítová

N) PEKAŘ, Ladislav. *Skleněný zámek Liberec: redernovské křídlo*. Liberec: Skloexport, 1989. Str. 8

O) <http://www.turistik.cz/cz/kraje/stredocesky-kraj/okres-mlada-boleslav/lustenice/galerie/54362/ir/files/gallery/15028/54362--c946x600.jpg>

P) Foto: Lucie Vítová